Forfatter: Flemming Conrad

Titel: Romantik (1800-1870)

Citation: Flemming Conrad: ”Romantik (1800-1870)”, i Flemming Conrad: *Romantik (1800-1870)*. Onlineudgave fra Arkiv for Dansk Litteratur: https://tekster.kb.dk/text/adl-periods-romantik1800-70-root.pdf (tilgået 18. april 2024)

Romantik (1800-1870)

Indledning
De store linjer

- Periode-betegnelser

Som det var tilfældet andre steder i Europa, stod det meget tidligt klart for samtiden, at også den danske litteratur efter Adam Oehlenschlägers fremtræden i 1802 indebar et afgørende brud med den umiddelbart foregående periodes litterære normer og (notabene) kvalitet. Allerede de litterære polemikker i 1800-tallets første årtier med Oehlenschläger og Jens Baggesen som hovedskikkelser vidner herom. At sætte en litteraturhistorisk periodegrænse ved 1800 (eller egentlig 1802) har været næsten ufravigelig praksis i dansk litteraturhistorie, siden den tog fat på at behandle 1800-tallet. I Aage Henriksen m.fl.s *Ideologihistorie*, bd. I (1975) opereres dog med periodegrænserne 1770 og 1870, idet dette tidsrum ses som rammen om "Organismetænkningen i dansk litteratur". Og i Søren Kaspersen m.fl.s social- og bevidsthedshistorisk anlagte *Dansk litteraturhistorie* (I-IX, 1983-85) sættes skellet mellem "Patriotismens tid 1746-1807" og "Borgerlig enhedskultur 1807-48" til 1807.

Periodegrænsen 1870, der selvfølgelig først kunne drages efter dette år, fæstnes til gengæld snarest derefter som konsekvens af det moderne gennembruds selvforståelse, men i øvrigt accepteret også uden for gennembrudsmændenes kreds. Indtil da var det praksis, efterhånden som det litteraturhistoriske billede af tiden efter 1800 tog fastere form, at sætte den øvre grænse for Oehlenschlägers periode til digterens dødsår i 1850. I nyere tid har Jens Kr. Andersen og Leif Emerek i den social- og bevidsthedshistorisk funderede *Aladdin-Noureddin traditionen i det 19. århundrede*, (1972) argumenteret for at sætte århundredets afgørende periodeskel i 1857, ligesom også den ovennævnte *Dansk litteraturhistorie* (bd. VI, 1985) ud fra lignende synspunkter har nedskrevet betydningen af periodegrænsen ved 1870 til fordel for årstal som 1848, 1864, 1877, 1888 og 1901.

Periode-betegnelser

Forsøgene på gennem en fælles karakteriserende etikette at give en samlet bestemmelse af periodens særpræg tager kun form langsomt og famlende og kan næppe siges endnu at have opnået et resultat på linie med fx den af N.M. Petersen knæsatte periodebetegnelse "Rationalismens [*eller* Oplysningens] Tidsalder": Der hersker ikke i de foreliggende litteraturhistorier almindelig enighed om en fælles betegnelse for hele perioden, som i praksis kan fungere som kapiteloverskrift for hele tidsrummet 1800-70. Dette gælder også (og måske overraskende) for termen 'romantik'. En tidlig forekomst af denne terminologi ses i C. Molbechs forelæsninger på Københavns Universitet 1831-32 (trykt som *Forelæsninger over den nyere danske Poesie*, 1832), der henter sit romantik-begreb fra Jean Paul: "Det Romantiske [...] er *det Skiønne uden Begrændsning*, eller det *skiønne* Uendelige" (bd. II, s. 182).

Da den litteraturhistoriske beskrivelse af tiden 1800-50 for alvor tog fart i 1860'erne, søgte man en kort overgang - formentlig inspireret af N.M. Petersens *Bidrag til den danske Literaturs Historie*, bd. II (1854, s. 20) - at bestemme tidsrummet ud fra begreberne 'folk' og 'folkelighed'. Tidligst sker det vistnok i Martin Hammerichs "Danmarks og Norges Litteratur" (1864), der anvender betegnelsen "*Folkenes Aarhundrede*" (s. 14); i F. Dahlerups *Oversigt over Danmarks Literatur- og Sproghistorie* (1866) får perioden den samlede overskrift "Folketiden" (s. 116), der i Torvald Ströms *Dansk Literaturhistorie* (1871, 3. udg. 1881) udbygges til det formentlig mere optimistiske "Folketidens Begyndelse" (s. 208). Betegnelsen var i samklang med samtidens forestilling om den danske litteratur efter 1800 som en genfødelse på højere niveau af middelalderens folkelige digtning (jf. nedenfor) og i øvrigt på linje med talrige andre sammensætninger med 'folke-' dannet i årene omkring grundlovens vedtagelse 1849. Men den vakte især Clemens Petersens kritik, der (unægtelig med nogen ret) hævder, at den underbetoner "Tilegnelsen af det Fremmede", og at "den danske Literatur i det nittende Aarhundrede er aldeles ikke folkelig" (*Fædrelandet*, 29.9.1866, jf. Ph. Weilbach i *Berlingske Tidende*, 3.10.1866).

Herefter nød "Folketiden" ikke videre fremme som litteraturhistorisk periodebetegnelse, men afløstes på den anden side ikke af nogen anden tilsvarende omfattende betegnelse. Ganske vist opererer Sigurd Müller i sin *Kortfattet dansk Literaturhistorie* (1881, 3. udg. 1893) og siden i *Grundtræk af den danske Litteraturs Historie* (1896) med det rigtignok lidet karakteriserende "Den Oehlenschlæger-Grundtvigske Tidsalder, 1800-1870", og tilsvarende ses i Frederik Winkel Horns *Dansk Literaturhistorie til Brug i lærde Skoler og Realskoler* (1883); men ellers indskrænker litteraturhistorikerne sig med ganske få undtagelser til en rent kronologisk bestemmelse af perioden - og tilmed sådan, at der i almindelighed ikke sættes større (typografisk) skel ved 1870 end ved fx 1825 eller 1840. Undtagelserne herfra er (i nogen grad) Karl Mortensens *Lærebog i den danske Litteraturs Historie* (1902), der rummer et afsnit om "Romantikerne 1800-1850", Johs. Jörgensens *Geschichte der dänischen Literatur* (1908), der har et afsnit om "Die Romantik. (1802-1860)", og i nyere tid F.J. Billeskov Jansens *Danmarks Digtekunst*, bd. III (1958), der ganske vist ikke i sin kapitelinddeling, men dog i værkets fortale nævner "Den romantiske Bevægelse" som samlet betegnelse for tiden 1802-70. Tilsvarende ses i Knud Jensenius' *Dansk Litteraturhistorie* (1947), der opererer med "Romantikkens Tid (ca. 1800-1870)", og i Jette Lundbo Levy m.fl.s *Litteratur-historier* (1994), der benytter en lignende terminologi: "Romantikken" og "Den romantiske renæssance".

Hertil skal knyttes et par bemærkninger om betegnelsen 'guldalder' for tiden fra 1800 frem til et årstal, der svinger mellem ca. 1840 og 1870. Ordet har som bekendt sine rødder i antik historie-tænkning og kendes også i dansk sammenhæng (Rahbek om 1780'erne), før det får sin særlige betydning som betegnelse for en periode i dansk åndsliv efter 1800. Det benyttes vistnok ikke i perioden selv, men dukker op kort efter dens ophør, efter min erfaring tidligst hos kritikeren Adolf Falkman, som betegnelse på "Aarhundredets første Halvdeel", m.a.o. frem til Oehlenschlägers død (Falkman: "Henrik Ibsen", 1867). Særlig pondus får ordet med Valdemar Vedels disputats *Studier over Guldalderen i dansk Digtning* (1890), hvor det betegner tidsrummet fra 1800 til et uvist tidspunkt mellem 1830 og 1850, snarest Frederik VI's død 1839 (s. 259). Men skønt det senere forekommer her og der i litteraturhistorisk sammenhæng, fra Sigurd Müllers *Grundtræk af den danske Litteraturs Historie* (1896, s. 133) til Johan Fjord Jensens afhandling om "Efter Guldalderkonstruktionens Sammenbrud" (1979), har det ikke fået den status som fastslået term i litteraturhistorien, som det har fået i dansk kunsthistorie; her er det først indført i nyere tid (fra 1940'erne), men er siden 1960'erne den gængse betegnelse for tiden ca. 1815-50 (Kasper Monrad: *Hverdagsbilleder. Dansk Guldalder - Kunstnerne og deres vilkår*, 1989, s. 11).

Man kan da foreløbig opsummere, at selv om der i almindelighed regnes med en særskilt og vigtig litterær periode 1800-70 - således som det jo også på forhånd antages i den foreliggende sammenhæng - modsvares denne antagelse ikke af nogen udbredt litteraturhistorisk praksis med afsmittende virkning på de litteraturhistoriske håndbøgers indholdsoversigter og kapitelinddelinger samt -overskrifter. Det forekommer særlig påfaldende, at forestillingen om et i denne sammenhæng særlig vigtigt skel i 1870 ikke modsvares af klare typografiske markeringer i de større litteraturhistorier. Dette synspunkt anfægtes ikke af den kendsgerning, at årene omkring 1870 danner et kronologisk klart markeret udgangspunkt som indledning til behandlinger af det moderne gennembrud i sig selv, jf. dog ovenfor om periodiseringen hos Jens Kr. Andersen og Leif Emerek (1972) samt i Søren Kaspersen m.fl.s *Dansk litteraturhistorie* (bd. VI, 1985).

Om perioden

- I.
- - Periodens generelle præg
  - En højt prioriteret periode
  - Kanondannelsen
- II. Del-perioder og skoledannelser
- - Skellet ca. 1810
  - Skellet ca. 1825
  - Skellet ca. 1840
  - Skellet ca. 1850
  - Vilhelm Andersens periodisering
  - Digterskoler
- III. Genrer og digtformer
- - Dramatisk digtning
  - De episke genrer i metrisk form
  - Prosaens genrer
  - Den lyriske digtning
  - Slutning

- IV. Komparativt perspektiv

I.

Periodens generelle præg

Skønt det altså ikke er lykkedes at fastslå en samlet periodebetegnelse med samme almindelige udbredelse som fx "Oplysningens [*eller* Rationalismens] Tidsalder" eller andre af de af (især) N.M. Petersen knæsatte periode-termer, har der dog hersket betydelig enighed om de(t) grundpræg, der karakteriserer tidsrummet 1800-1870. Ingredienserne i dette billede kan iagttages stykvis allerede tidligt i århundredet, men foreligger samlet i skitseret form i N.M. Petersens *Bidrag til den danske Literaturs Historie*, bd. II (1854, s. 19 f.): Efter ca. 1800 indtræffer en nordisk-national renæssance, som fører "det gamle Norden forædlet over i den nærværende Tid"; den litterære kulturs basis bliver nu folkelig, dens sproglige udtryk (som en selvfølge!) modersmålet; endelig fremstår et nyt menneskebillede med betoning af et harmonisk samspil mellem de menneskelige sjælsevner: forstanden og (med forkærlighed) følelsen og fantasien. Der optræder i denne sammenhæng en forestilling om overensstemmelse mellem individets og nationens (ligeledes individuelle eller originale, med tidens ord 'ejendommelige') udvikling: Som individet ideelt set gennemløber en udvikling fra barnealderens fantasiliv over ungdommens følelsesprægede tid og den første voksenalders forstandsprægede tilværelse for i den rette modning eller dannelse at opnå en frugtbar balance mellem disse psykiske kræfter, således forstås også nationens 'indre' (modsat ydre politiske) historie eller udvikling; faserne i forløbet er her oldtiden (fantasiliv), middelalderen (følelsesliv), reformationstiden og især den efterfølgende såkaldte lærde tid (1560-1720) og 1700-tallets oplysning eller rationalisme (forstandsdyrkelsen), hvorefter nationens sande modning eller dannelse af sine iboende muligheder kommer til udfoldelse i 1800-tallet; tankegangen kan foruden hos N.M. Petersen også følges i fx B.S. Ingemanns litteraturhistoriske ræsonnementer (jf. Flemming Conrad: *Smagen og det nationale*, 1996, s. 139 ff.). Om sammenhængen mellem denne forestillingskreds og tidens herskende idealistiske livsopfattelse se nedenfor.

Denne nyetablerede harmoni i det dansk-nordiske åndspræg opfattes som grundlæggende munter og sundt-naiv og tilskrives først og fremmest Oehlenschläger, der allerede af P.O. Brøndsted i 1805 (men først trykt 1810) får følgende skudsmål: "Die dänische Litteratur hat nichts Phantasiereicheres, nichts Innigeres und Herzlicheres, mit einem Worte, nichts Göthischeres, als die Romanzen dieses jungen genialischen Dichters", hvorpå denne poesi modstilles Schack Staffeldts "kranke, aber selbst in ihrer Krankheit gewaltige und zügellose Phantasie", der ikke tåler at blive efterprøvet af "ruhigeres Nachdenken und Gefühl" (Brøndsted: "Schöne Redekünste der Dänen", 1810, s. 1160 f.).

Brøndsteds tekst rummer et tidligt (det tidligste?) eksempel på eftertidens billede af den sunde danske romantik versus tysk eller tyskinspireret romantisk overspændthed. Det kendes senere fra fx Ingemanns utrykte forelæsninger (ca. 1825 ff.) over dansk litteraturhistorie. Men det har i det hele taget trukket lange spor i dansk litteraturhistorisk forståelse, og ses fx i den kølige vurdering af samme Ingemanns ungdomsdigtning i 1810'erne; den omtales ofte som denne "overspændte, undertiden sygelige og usunde Digtning" eller lignende, der derfor er uden blivende betydning (se fx Karl Mortensen: *Lærebog i den danske Litteraturs Historie*, 1902, s. 205). Men Brøndsteds tekst markerer også en udpræget dansk tendens til hellere at se indflydelse fra Goethe end fra de tyske (Jena-)romantikere. Til billedet af det danske særpræg versus det tyske hører også en positiv fremhævelse af det jævnt jordnære til forskel fra den psykologiske og filosofiske spidsfindighed, man har ment at finde i samtidens tyske åndsliv (fx Hoffmann). Jf. i øvrigt Flemming Lundgreen-Nielsens afhandling om "Sjælens natside" (1989).

Som en naturlig konsekvens af disse tendenser var der i 1800-tallets litteraturhistorieskrivning en tilbøjelighed til at nedtone Henrich Steffens' betydning for det romantiske gennembrud i Danmark, sådan at periodens karakter af en hjemlig, nordisk renæssance kunne komme til at fremstå klarest muligt (jf. Flemming Conrad: *Smagen og det nationale*, 1996). Efter ca. 1900 synes denne tendens at være noget afdæmpet; men Oehlenschlägers kurs efter ca. 1805 bort fra den Jena-inspirerede universalromantik i retning af en hjemlig nordisk romantik (men jo på linje med den samtidige Heidelberg-romantik!) vurderes fortsat oftest sympatisk.

Når det faldt så let at fastslå det naive og psykisk ukomplicerede som typiske danske karaktertræk i dansk litteratur efter 1800, hænger det formentlig sammen med, at sådanne tankemønstre allerede forelå i

R. Nyerup og K.L. Rahbeks *Bidrag til den danske Digtekunsts Historie*, der taler om "den spøgende Satire[s], og den bonhommistiske Jovialitet[s]" som grundtræk i "vor poetiske Nationalcaracter" (bd. III, 1805, s. 138) og om "det Naive der synes vor ægte Nationalpoesies Hovedcaracter" (bd. IV, 1808, s. 89). Tankegangen går siden igen i Valdemar Vedels indledende kapitel om "Oprindelige Aarer i dansk Digtning" i *Studier over Guldalderen i dansk Digtning* (1890, s. 12-18) og i hans afsluttende bemærkninger sammesteds om "en virkelig *Folkedigtning*", om "Enkelt menneskelige Grundfølelser", om "det Retskafne, det Djærve og det Paalidelige, Afsky mod Underfundighed og Falskhed og Troløshed", og endelig om "harmonisk Menneskestorhed" som kvintessensen af guldalderens poesi (smst., s. 260 ff.). Et lignende billede ses i Vilhelm Andersens Oehlenschläger-portræt i *Illustreret dansk Litteraturhistorie*, bd. III (1924).

De forklaringer på opkomsten af en sådan folkelig og længe virkende renæssance kort efter 1800, som forskningen i 1800- og det tidlige 1900-tal byder på, er især to, der har begrebet vækkelse tilfælles. Den ene hefter sig ved den nationale vækkelse, der efter 1700-tallets lange og sløvende (!) fredsperiode fulgte med slaget på Københavns Red 1801 og krigen 1807-14 med påfølgende tab af Norge, siden den tidlige borgerlige frigørelse i forbindelse med stænderforsamlingerne 1834 og sluttelig den frie forfatning i 1849.

Den anden forklaring er af åndshistorisk art og ser det romantiske gennembrud, og hvad dermed fulgte, som en reaktion på 1700-tallets ensidige dyrkelse af forstanden: Nu var tiden inde til, at følelsen og fantasien kunne komme ret til orde. Protester mod denne forståelse lyder tidligt fra Clemens Petersen, der hævder den tætte sammenhæng mellem tiden før og efter 1800 (*Om Forholdet mellem det Gamle og det Nye*, 1867, jf. Rubow: *Dansk litterær Kritik*, 1921, s. 246).

I anden halvdel af 1900-tallet har forskningen imidlertid budt på nye samlede forståelser af grundpræget i tidsrummet 1800-70. I en afhandling om "Muligheden for konstituering af nye 'epokale' enheder i det 19. århundredes litteratur" (1962) og for et bredere publikum i "Biedermeier og romantismen" (1968) hævder Erik Lunding i skjult polemik mod F.J. Billeskov Jansens beskrivelse af tiden 1800-70 i *Danmarks Digtekunst,* bd. III (1958) (hvorom videre nedenfor), at 'romantik' i europæisk betydning spiller en forsvindende rolle i denne periode, at 'romantisme' ligeledes er relativt vagt repræsenteret i Danmark, men dog "danner basis for et frugtbart polaritetssystem" ("Biedermeier og romantismen", 1968, s. 61); dette systems anden pol udgøres af 'biedermeier', der med sin "kurs mod harmonisering, afdæmonisering og afdæmpning af alle grelle og skærende farver samt med absolut fortielse af enhver hentydning til det seksuelt-erotiskes eksistens" (smst., s. 45) udgør hovedlinjen i dansk digtning 1800-70. Dette synspunkt genfindes, især vedrørende tidsrummet 1807-48, i Søren Kaspersen m.fl.s *Dansk litteraturhistorie*, bd. 5 (1984, s. 13).

Erik Lundings "Biedermeier og romantismen" med dens hævdelse af en polaritetsbetragtning ved beskrivelsen af digtningen 1800-70 rummer imidlertid også en polemik mod Erik M. Christensens afhandling om "Guldalderen som idéhistorisk periode: H.C. Ørsteds optimistiske dualisme" (1966). Her diskuteres en modificeret platonisk dualisme som hele periodens grundforestilling, nemlig en dualisme, hvis "skarpe skel mellem de to slags virkelighed kan overbygges i timeligheden" (s. 20) - derfor "optimistisk". En sådan betragtning sætter afgørende skel mellem på den ene side bl.a. Steffens og Oehlenschläger og på den anden især Staffeldt, som henvises til den foregående periode.

Skønt stedvis radikal i sine tolkninger ligger Erik M. Christensens afhandling på linje med det almindelig vedtagne billede af perioden 1800-70, som det har tegnet sig i eftertiden. Trods lejlighedsvise tilnærmelser til en realistisk eller materialistisk forståelse af tilværelsen (hvorom nærmere nedenfor) ses periodens livsforståelse som grundlæggende bestemt af den idealisme, der har sine rødder i den græske filosof Platons (427-347 f.Kr.) tænkning. Ifølge denne har det åndelige prioritet over materien, idet den materielle verden (sanseverdenen) for Platon kun er et afbillede af den idé-verden, som er den egentlige virkelighed. Denne lære lod sig forene med kristendommens ord om, at "I begyndelsen var Ordet", og at "Ordet blev kød" (*Det nye testamente*, Johs. 1,1 og 1,14).

Den romantiske idealisme tilegnede sig platonismen i ny-platonikeren Plotins (205-70) fortolkning, der opererer med 'det ene' som tilværelsens højeste skabende og styrende princip, dvs. den ikke-materielle forudsætning for og organisator af alt eksisterende på lavere eksistensniveauer. 'Det ene' er til stede på alle trin, på de enkelte (og dermed lavere) ideers trin såvel som på de enkelte naturfænomeners niveau: dyr, planter - og længst nede eller borte fra det oprindelige udspring: den ikke-organiske verden; men anelsen herom - thi dette ligger hinsides den rationelle erkendelse - får alt i naturen til at længes tilbage mod det oprindelige, lyse udspring.

På grundlag af nyplatonismen kunne der bygges en filosofi (naturfilosofi) om naturens væsen og om sammenhængen mellem dens enkelte fænomener indbyrdes og med det åndelige (se 3.-6. forelæsning samt Efterskrift s. 197-203 i Henrich Steffens: *Indledning til philosophiske Forelæsninger*, udgivet af Johnny Kondrup, 1996; jf. fx N.F.S. Grundtvig: "Strandbakken ved Egeløkke", i *Saga. Nytaarsgave for 1812*, 1811). Og der kunne dannes en filosofi om historiens væsen og forløb samt relation til naturen (se 7.-8. forelæsning samt Efterskrift s. 203-205 i H. Steffens' nysnævnte skrift; jf. fx Oehlenschlägers billede af oldtiden som "den straalende Top,/ Hvorfra vi er siunken og atter skal op" (i *Digte*, 1803, tr. i *Poetiske Skrifter*, bd. I, udgivne af H. Topsøe-Jensen, 1926, s. 274).

Der tegner sig herefter et billede af tilværelsen i to planer, der kort kan skitseres således:

Ideens verden, karakteriseret ved skønhed, frihed (fri vilje), åndelig kærlighed, evigt liv, og:

naturens/materiens verden, karakteriseret ved det uskønne, nødvendighed, seksualitet, liv/død (biologisk forstået).

I dette billede af tilværelsen har mennesket sin plads på begge planer, men med den højere bestemmelse at erkende og i sit liv at virkeliggøre de elementer, der karakteriserer ideens verden. Hertil svarer tidens menneskebillede, der udgøres af tre størrelser (som kan have vekslende betegnelser hos forskellige forfattere): *Legemet* (det materielle, det med dyreverdenen fælles biologiske), *sjælen* (den for mennesket særlige intellektuelle udrustning) og *ånden* (sporet af 'det ene', det i mennesket nedlagte organ, der muliggør erkendelsen af dets højere, åndelige bestemmelse). Under et udviklings- eller dannelsessynspunkt - jf. den ovenfor, under andet synspunkt meddelte skitse af tidens menneskebillede - bliver det da det enkelte menneskes opgave (pligt) at lytte til og adlyde åndens stemme. Jo bedre det lykkes, des mere fuldkomment forløber det enkelte individs dannelse, men samtidig finder individet dermed sin plads i den højeste overindividuelle sammenhæng, den ideelle eller af Gud bestemte orden. Dette menneskebillede kommer til udtryk hos indbyrdes så forskellige tænkere som N.F.S. Grundtvig i *Haandbog i Verdens-Historien* (1833; se *Udvalgte Skrifter*, bd. VII, ved Holger Begtrup, 1908, s. 543 f.), Poul Martin Møller i "Tanker om Muligheden af Beviser for Menneskets Udødelighed, med Hensyn til den nyeste derhen hørende Literatur" (*Maanedskrift for Litteratur*, 1837, jf. *Efterladte Skrifter*, bd. V, 3. udgave, 1856, især s. 130 ff.) og Søren Kierkegaard i *Sygdommen til Døden. En christelig psychologisk Udvikling til Opbyggelse og Opvækkelse* (1849; se *Frygt og Bæven. Sygdommen til Døden. Taler*, udg. af Lars Petersen, 1989, s. 173 f.). I Paludan-Müllers *Adam Homo* (1842-49) står dette menneskebillede centralt i tankemønsteret; det hedder her, at "hver Sjæl et Indre [dvs. 'ånden', jf. ovenfor] har, / Som udgjør Livets egentlige Kræfter [dvs. 'ånden']", hvorefter det om "Ydersjælen" (dvs. 'sjælen') siges, at den "Rollen tidt af Indersjælen ta'er, / Hvis Kjærne den dog aldrig kommer efter, / Endskjøndt den handler som om Alt den var" (*Adam Homo*, bd. II, udgivet af Paul V. Rubow, 1948, s. 321). (Se Knud Wentzel i Aage Henriksen m.fl.: *Ideologihistorie*, bd. I, 1975, s. 80-84).

Det er karakteristisk for tidens høje placering af digteren og poesien, at netop digteren fremstilles som det højst udviklede udtryk for alnaturens længsel tilbage mod sit udspring i 'det ene' og dermed som det ypperste udtryk for den i skaberværket nedlagte erkendelsestrang og -evne. Hans egentlige opgave - hinsides al tilfredsstillelse af plat behov for underholdning - er da at henpege på tilværelsens højeste sammenhænge ('det skønne', jf. ovenfor); heri lå en bremse for udviklingen af en digtning i realistisk retning.

Skønt dette metafysisk bestemte tankemønster ikke uden videre iklædes en kristelig terminologi eller i alle henseender udtrykker kristendommens grundtanker, faldt det ikke svært at se overensstemmelserne mellem de to tankebygninger og fx oversætte 'det ene' til det guddommelige forsyn eller rent ud: Gud.

En højt prioriteret periode

Uanset skiftende opfattelser af periodens særpræg har det næsten uden undtagelse været en almindelig antagelse, at den indtager en særlig plads i det samlede billede af dansk litteraturhistorie. Det viser sig i den betydning, man har tilskrevet perioden, og i den rent kvantitative vægt, den har i de samlede litteraturhistoriske fremstillinger.

Periodens særlige status som endemål for den forudgående litteraturhistoriske udvikling er allerede berørt ovenfor: I en forløbsbeskrivelse, der sætter fokus på det oprindelige nationale grundprægs langvarige undertrykkelse under tysk og latinsk dominans og således antager karakter af en national evolutionshistorie, markerer tiden o. 1800 indgangen til en national renæssance. Med den tydelige intention at sætte denne periode i profil udviser dansk litteraturhistorieskrivning tidligt en markant tendens til at nedvurdere det sene 1700-tal, som - skønt måske efterhånden anderledes motiveret - stadig er mærkbar; brugen af betegnelsen 'guldalder' er et blandt flere symptomer på dette forhold. Man kan da konstatere, at Georg Brandes' vurdering af dette tidsrum som en "Reactionens Sump" (*Hovedstrømninger i det 19de Aarhundredes Litteratur. Emigrantlitteraturen*, 1872, s. 14) ikke har vundet almindelig anerkendelse.

Periodens særlige stilling fremgår også af den rent kvantitative vægt, den tillægges i den litteraturhistoriske tradition. Dels er en uforholdsmæssig stor del af den foreliggende litteraturhistorie og -kritik viet denne periode. Dels fylder beskrivelsen af den i de litteraturhistoriske håndbøger påfaldende meget i betragtning af de højst 70 år, der er tale om, set i forhold til dansk litteraturhistories ved 1870 ca.

700 tilbagelagte år.

Hvis man ser bort fra evt. afsnit om den gamle norrøne og de nyere nordiske litteraturer og måler, hvor stor en del af den samlede tekst frem til 1870 (til en begyndelse kun 1850) der reserveres til behandling af litteraturen efter 1800, tegner der sig følgende billede: I 1860'erne og 1870'erne ses procenttal o. 25%, derefter stigende til mellem 40 og 50% eller endnu mere; i dette felt ligger P. Hansens *Illustreret dansk Litteraturhistorie* (1886) lavt (37%), mens Karl Mortensens *Lærebog i den danske Litteraturs Historie* (1902) og Georg Christensens tilsvarende *Den danske Litteraturs Historie* (1916) ligger i toppen med henholdsvis 58 og 56%. De høje procenttal omkring 45% karakteriserer også Billeskov Jansens *Danmarks Digtekunst* (1944-58) og den nye udgave af *Dansk litteraturhistorie* (red. P.H. Traustedt, 1976-77); men i Søren Kaspersen m.fl.s *Dansk litteraturhistorie* (I-IX, 1983-85) falder procenttallet til 24, mens det i Keld B. Jessen m.fl.s lærebog *Dansk litteratur fra runer til graffiti* (1996) viser 35. I en klasse for sig står de litteraturhistorier, der i form af portrætgallerier er skrevet for et bredt, ikke akademisk publikum, såsom H. Bæks *Læsestykker om danske Digtere* (1900; 71%), Vilh. Mallings *Fra Ludvig Holberg til Chr. Richardt* (1900-01; 79%), eller Hans Brix' *Danmarks Digtere* (1925; 57%), mens Kai Flors *Dansk Litteratur fra Ludvig Holberg til Kaj Munk* (1942) holder sig på 48%. Man kan altså konkludere, at såvel litteraturhistorier for et akademisk publikum som lærebøger på lavere niveau og helt populære fremstillinger indtil for ganske nylig har været enige om at indrømme tidsrummet 1800-70 en særstilling i det samlede billede af dansk litteraturhistorie, og at dette forhold blev stedse tydeligere fra o. 1880 og ca. 100 år frem. Det vil sige: samtidig med at en ny digtning, det moderne gennembruds, lægger stigende beslag på læserne. I 1911 konstaterer Georg Christensen således: "Den danske Litteraturs Guldalder - det lyder saa fjernt, som det netop føles af de allerfleste, og den er blot skilt fra os ved 2 Generationer. En Blussen op - saa hurtig Glemsel, praktisk talt" (Christensen: "Bøger", 1911, s. 193).

Kanondannelsen

Den stabilt høje vurdering, perioden har været genstand for, illustreres af den fasthed, der har præget kanondannelsen, sådan som den viser sig i antologier og litteraturhistorier; især litteraturhistorier formet som en række portrætter af enkelte forfattere giver et markant billede af denne stabilitet. I en læsebog for unge kvindelige læsere, Athalia Schwartz' *Vandring med Danmarks Digtere* (1851), møder man disse navne fra tiden efter 1800: Staffeldt, Oehlenschläger, Poul Møller, Blicher, Grundtvig, Ingemann, Hauch, Heiberg, Hertz, Paludan-Müller, Winther, H.P. Holst, C.J. Boye og H.C. Andersen; i Hans Brix' *Danmarks Digtere* (1925) ses som eneste afvigelser herfra tilføjelsen af Aarestrup og Bagger (samt naturligvis enkelte digtere, som Schwartz knap kunne kende i 1851), mens til gengæld Boye er udeladt.

I *Dansk litteraturs kanon*, udarbejdet af et udvalg under Undervisningsministeriet i 1994, opereres der (s. 72 ff.) med en såkaldt stor kanon omfattende tekster af Gyllembourg, *Oehlenschläger*, *Staffeldt*, *Ingemann*, *Blicher*, Bagger, Winther, Heiberg, Hertz, *Andersen*, Aarestrup, Paludan-Müller, *Kierkegaard*, Poul Møller, Mathilde Fibiger, *Goldschmidt*, Hostrup og Schack, hvoraf imidlertid kun de her kursiverede indgår i den såkaldte 'lille kanon'. I den 'lille', men ikke i den 'store' figurerer endelig også *Grundtvig*. Af de få navne, der savnes i listerne fra 1994, har H.P. Holst og som allerede antydet Boye ført en usikker tilværelse i udkanten af kanon de sidste henholdsvis 100 og 150 år. Udeladelsen af Carsten Hauch er ligesom indlemmelsen af Mathilde Fibiger i en så snæver kreds et fænomen af nyere dato. Blandt de navne, der hverken optræder hos Athalia Schwartz eller i de undervisningsministerielle kanon-lister, kan man især notere Chr. Hviid Bredahl, Ludvig Bødtcher, Carl Ploug, H.V. Kaalund, J.C. Hostrup og Chr. Richardt, der alle figurerer nogenlunde fast i antologier og litteraturhistorier.

Det stabile billede bekræftes af Torben Frisches registrering i *Dansk litteratur i gymnasiet 1910-71* (1977), der som forfattere til de hyppigst opgivne hovedværker opregner Blicher, Oehlenschläger, Heiberg, H.C. Andersen, Poul Møller, Chr. Winther, Paludan-Müller og H. Hertz sorteret efter hyppighed med Blicher øverst; det skal selvfølgelig noteres, at en inddragelse af læste tekstprøver kunne tænkes at modificere dette billede. Nyere undersøgelser af gymnasiernes pensum tyder på, at der sent i 1900-tallet sker en glidning i retning af at læse litteratur efter 1900; en sikker plads på pensumlisterne har dog fortsat Holberg og fra perioden 1800-70: Blicher og H.C. Andersen (se Lars Petersen i *At læse klassikere*, redigeret af Jørgen Hunosøe og Hans Henrik Schwab, 1991).

II. Del-perioder og skoledannelser

Litteraturhistorikerne efter N.M. Petersen var især stillet over for den nye opgave at strukturere 1800-tallet, bestemme dets faser og indre forløb, hvilket Petersens bog ikke ydede megen hjælp til. Dette billede begyndte at tage form fra ca. 1860, altså nogenlunde samtidig med, at de ældste årgange af århundredets digtere begyndte at uddø.

Allerede i 1860 præsterer nordmanden Lorentz Dietrichson således i sin *Indledning i Studiet af Danmarks Literatur i vort Aarhundrede* et fuldstændigt og gennemarbejdet vue (s. 2-3), der synes Hegelsk inspireret, over tiden 1800-50 i tilsammen fire faser: Først råder "Den naive Poesies Tid: 1800-1811" med Oehlenschläger som hovedskikkelse; derefter "Reflexionens første Side: den idealistiske: 1812-26" med Grundtvig, Ingemann, Blicher og Poul Møller m.fl. i fokus. Så introduceres "Reflexionens anden Side: den realistiske: 1827-1839" med bl.a. den senere Heiberg, Ingemann og Hauch, men også Winther, Bagger, H.C. Andersen og Hertz; endelig kommer "Den hyper-reflecterede Tid: 1840-1850" med Goldschmidt og Kierkegaard som de vigtigste skikkelser, men også med omtale af Kaalund, Hostrup m.fl.

Med Dietrichsons afhandling er de årstal, der (om end i forskellig udstrækning) kom til at indgå i den senere litteraturhistorieskrivnings underinddeling af perioden 1800-70, mere end blot tilnærmelsesvis angivet. Men det skal allerede nu indledningsvis understreges, at Dietrichsons inddelingsgrunde oftest er blevet erstattet med andre. Tættest på Dietrichson lægger sig F. Dahlerups skolebog fra 1866, der dog omdefinerer delperioden 1840-50, jf. nedenfor.

Skellet ca. 1810

Et skel ved 1811 (eller nær dette år) var allerede blevet antydet, men ikke klart markeret i Henrik Hertz' vigtige afhandling fra 1859 om "Poesien i Danmark efter 1814". Som den første hæfter han sig udførligt ved de litteraturhistoriske konsekvenser af tabet af Norge i 1814, der nemlig ifølge Hertz fører til en selvbesindelse i dansk-national retning, som til en begyndelse er famlende, men som i 1824 slår klart igennem i en ny national digtning. Hertz opererer således som et biprodukt af sine overvejelser over skellet i 1824 med en delperiode 1814-24, jf. videre nedenfor.

P. Hansen lægger i *Illustreret dansk Litteraturhistorie* (1886) rent kompositorisk, men ikke som led i sin periodisering, et snit ved 1810/1813; ellers skal man helt frem til Billeskov Jansens *Danmarks Digtekunst*, bd. III (1958), for igen at se et markeret skel, nu skudt tilbage til ca. 1807, mellem den første "Universalromantik" (med inspirationer fra Jena-romantikken: den unge Oehlenschläger og Grundtvig samt Staffeldt) og den efterfølgende periode: "Nordisk og sentimental Romantik", der betragtes som en parallel til den tyske Heidelberg-romantik med dens interesse for den nationale fortid (fortsat Oehlenschläger og Grundtvig, hvortil kommer den unge Ingemann, Hauch, Poul Møller, Heiberg m.fl.).

Denne periodisering har ikke vundet hævd, og tidsrummet ca. 1810-25 er formentlig fortsat for de fleste en periode, der har relativt svært ved at vinde faste konturer. Det kan i den forbindelse noteres, at Vilhelm Andersen taler om den "Hjemløshed", Grundtvig, Ingemann og Blicher oplevede i 1810'erne, som jo er det 10-år, hvortil han henregner dem; først efter 1820 oplever de en "legemlig og aandelig 'Hjemgang'" (Andersen: *Illustreret dansk Litteraturhistorie*, bd. III, 1924, s. 287). På linje hermed hævder Paul V. Rubow, at de først efter 1820 kom på deres "rette Hylde" (*Dansk Litteraturhistorie i Omrids*, 1931, s. 52 f.). Skønt i en delvis anden forståelsesramme underbygger de således Henrik Hertz' opfattelse af tiden 1814-24 som præget af usikker nyorientering, der i deres optik først fører til et gunstigt resultat midt i 1820'erne.

Skellet ca. 1825

Til forskel fra skellet ved 1811 har Dietrichsons periodeskel ved midten af 1820'erne haft stor gennemslagskraft. Som nævnt var dette skel et hovedanliggende i Henrik Hertz' artikel fra 1859, idet han overordnet ser årene frem til ca. 1824 som domineret af især Oehlenschlägers gammel- og fællesnordiske toner, mens tabet af Norge bevirkede en national selvbesindelse, der først efterhånden slog igennem: "Danmark maatte søge sin Rod i sig selv" (Hertz: "Poesien i Danmark efter 1814", 1859, s. 660), og videre: "Det er fra 1824 eller saa omtrent, at nogle af de mærkeligste og maaskee meest national-danske

Frembringelser i vor nyere, poetiske Literatur datere sig" (smst., s. 671).

Det bør her indskydes, at Kr. Arentzens grundlæggende værk om *Baggesen og Oehlenschläger* (1870-78), der længe var en hovedkilde til viden om 1800-tallets første fjerdedel, ganske vist ikke yder noget eksplicit bidrag til århundredets periodisering, men i praksis styrker forestillingen om et skel o. 1825 ved at føre fremstillingen frem til Baggesens død i 1826.

Den første fremstilling, der tydeligt følger Dietrichsons markering af et periodeskel o. 1825 og hans tolkning heraf som en drejning i realistisk retning, er P. Hansens meget udbredte *Illustreret dansk Litteraturhistorie* (1886), der på overskriftniveau taler om "Realismen i Pagt med Idealismen (1825-1850)". Herefter er denne opfattelse den herskende, idet dog efterhånden betegnelsen 'poetisk Realisme' vinder indpas. Udtrykket lanceres vistnok af Vilhelm Andersen i en afhandling om "Den Heibergske Skoles Naturopfattelse" (1892, s. 125) og benyttes i Georg Christensens *Den danske Litteraturs Historie* (1916) for derefter at være gængs i dansk litteraturhistorieskrivning. I Vilhelm Andersens *Illustreret dansk Litteraturhistorie* pointeres med denne betegnelse 1820'er-generationens forskel fra 1790'ernes og 1870'ernes kritiske og satiriske realisme, mens betegnelsen 'typisk Realisme' overvejes til angivelse af 1820'ernes slægtskab med tidens herskende idealisme til forskel fra den senere 1870'er-realismes fokus på det individuelle og ikke det almene (bd. III, 1924, s. 499, jf. bd. IV, 1925, s. 799).

Det skal imidlertid fremhæves, at Vilhelm Andersen samtidig skatter til Henrik Hertz' idé om 1824 som indledning til en særlig dansk-national poesi. Han nævner allerede med sympati Hertz' afhandling i *Adam Oehlenschläger. Et Livs Poesi. Eftermæle* (1900, s. 68 f.) og siden i *Illustreret dansk Litteraturhistorie* (bd. III, 1924, s. 455 og 499). I sidstnævnte værk benævnes året 1824 i overensstemmelse hermed som århundredets "andet Gennembrud [...] det folkelige (nationale). Poesi, Kunst, snart ogsaa Videnskab [...], ja Religion [...] er Glæde over Danmark" (bd. IV, 1925, s. 814 f.).

Vi kan da konstatere, at 'poetisk realisme' som betegnelse for en periodestil har været ganske udbredt, således endnu i John Chr. Jørgensens *Den sande kunst* (1980). I sin ovennævnte afhandling om "Biedermeier og romantismen" (1968) fremhæver Erik Lunding imidlertid, at denne betegnelse kun rummer en mindre præcis bestemmelse af en enkelt side af hans foretrukne begreb: "Biedermeier" (s. 44 f.).

Da var imidlertid forlængst 'poetisk realisme' blevet afløst af 'romantisme' som betegnelse for tidsstilen efter 1824 hos komparatistisk sindede forskere som Paul V. Rubow, der lader den gå frem til 1840 (*Dansk Litteraturhistorie i Omrids*, 1931, s. 53 ff.), og F.J. Billeskov Jansen, der lader den række frem til 1850 (*Danmarks Digtekunst*, bd. III, 1958). Bag betegnelsen ligger, tydeligst hos Billeskov Jansen, iagttagelsen af nye influenser fra samtidig engelsk og fransk samt fortsat fra tysk litteratur (jf. videre nedenfor). Det er imidlertid ifølge Billeskov Jansen et gennemgående træk ved den danske romantisme til forskel fra den europæiske, at dennes stærkeste udtryk for splittet psykologi og for oprør mod alle autoriteter, politiske såvel som religiøse og moralske, mildnes ved overførslen til Danmark. Tilbage bliver dels en ny sans for den sammensatte, 'interessante' personskildring (se om "De problematiske naturer" i Johan Fjord Jensen: *Turgenjev i dansk åndsliv*, 1961, s. 174 ff.; endvidere Aage Henriksen m.fl.: *Ideologihistorie*, bd. I, 1975, s. 100 ff. samt Carl Henrik Koch: *Kierkegaard og* "*Det interessante*", 1992, især s. 32 ff.). Dels tilbagestår en sans for den historiske eller eksotiske lokalkolorit; ved dette sidste træk lader Billeskov Jansens 'romantisme' sig bringe i samklang med det ellers gængse begreb 'realisme' til beskrivelse af tiden efter 1825. Især spænder Billeskov Jansen vel sit romantisme-begreb ved konkluderende at hævde, at "*Romantismen* er i Danmark kritisk Idealisme" (*Danmarks Digtekunst*, bd. III, 1958, s. 422). Mod denne omfattende brug af begrebet romantisme har som allerede nævnt Erik Lunding opponeret, desuden Henning Fenger med en bemærkning om, at "Romantismen er i Danmark et privat problem for enkelte digtere, ingen åndshistorisk begivenhed. Det blev den først gennem Georg Brandes" (*Georg Brandes*' *læreår*, 1955, s. 275). Imidlertid danner begrebet 'romantisme' fortsat par med 'poetisk realisme' ved karakteristikken af årtierne efter 1825, således i P.H. Traustedt (red.): *Dansk litteraturhistorie* (bd. II, 1965 og bd. III, 1976), i Mogens Brøndsted og Sven Møller Kristensens meget udbredte *Danmarks litteratur* (1963), i Jørgen E. Tiemroths *Dansk litteratur* (1965) og endnu flere steder.

Skellet ca. 1840

Også Dietrichsons periodeskel ved 1840 har vundet ret stor tilslutning; overskriften for den nye periode, der normalt begrænses til 1840'erne, men undertiden strækkes frem til 1855 eller endnu længere, ændres imidlertid straks fra Dietrichsons "Den hyper-reflecterede Tid" til "*en politisk Tendens-Digtnings Tid*" (hos F. Dahlerup 1866) eller noget dertil svarende. Hermed sigtes der mindre direkte på Dietrichsons hovedskikkelse: Søren Kierkegaard, men snarere på M. Goldschmidts indsats i *Corsaren* samt den politiske

studenterdigtning med især Carl Plougs liberale og skandinavistiske engagement, men også i nogen grad på J.C. Hostrups tilsvarende digtning. Der hersker udbredt enighed om, at det tidlige 1800-tals overvejende æstetiske interesser fra Christian VIII's tronbestigelse i 1840 viger til fordel for politiske: skandinaviske, liberale, nationale. Karl Mortensen benytter således etiketten 'Liberalisme' om hele tidsrummet 1830/40 til 1870 (*Lærebog i den danske Litteraturs Historie*, 1902), mens andre (fx P. Hansen: *Illustreret dansk Litteraturhistorie*, 1886; Billeskov Jansen: *Danmarks Digtekunst*, bd. III, 1958) ganske har undladt at drage konsekvenser for deres periodisering af denne iagttagelse.

Snarest på linje med Dietrichson befinder Vilhelm Andersen sig i en opsummerende karakteristik af 1840'erne sidst i *Illustreret dansk Litteraturhistorie*. Med tanke på Heibergs, Paludan-Müllers og Kierkegaards ironisk reflekterede digtning, der måler mennesket efter henholdsvis æstetiske, etiske og religiøse kriterier, betegner han 1840'erne som "kritisk Idealisme" og ser den som varsel om en snarligt kommende drejning i realistisk retning (bd. IV, 1925, s. 800 f., jf. videre nedenfor). Som periodebetegnelse har 'kritisk idealisme' imidlertid ikke slået an. Den optræder kun i en enkelt skolelitteraturhistorie (Aksel K. Jørgensen: *Dansk Litteraturhistorie*, 1940, 6. udgave 1960), men andre fremstillinger peger med udtryk som 'Aktiv idealisme' eller 'Idédigtning' på det samme særtræk ved 1840'ernes digtning (se Peter P. Rohde i P.H. Traustedt (red.): *Dansk Litteratur Historie*, bd. II, 1965; Jørgen E. Tiemroth: *Dansk litteratur. Fra runepoesi til modernisme*, 1965).

Skellet ca. 1850

Tiden efter 1850 frem til 1870, som Dietrichson ikke kunne tage stilling til, blev påfaldende hurtigt karakteriseret med ord som "Overgangstid" (T. Ström: *Dansk Literaturhistorie*, 1871, s. 266), "Epigontid" (Fr. Winkel Horn: *Dansk Literaturhistorie*, 1883, s. 125) eller "Periodens Afslutning" (P. Hansen: *Illustreret dansk Litteraturhistorie*, bd. II, 1886, s. 541), evt. som "Romantisk Efterklang" (Georg Christensen: *Den danske Litteraturs Historie*, bd. II, 1916, s. 107). Vilh. Andersen fremhæver det folkelige og danske ved perioden, men også, at den er uden "Fører" (*Illustreret dansk Litteraturhistorie*, bd. IV, 1925, s. 788), hvilket stemmer med Billeskov Jansens tale om "Manglen paa nye Talenter" i denne periode, som han benævner "Folkelig Romantik og Romantisme" (*Danmarks Digtekunst,* bd. III, 1958, s. 363 f. og 367). Blandt debutanterne fra disse år bør dog bemærkes Chr. Richardt, Vilhelm Bergsøe og ikke mindst H.E. Schack, ligesom det må erindres, at bl.a. Goldschmidt, Hauch og Paludan-Müller publicerede nogle af deres vægtigste værker i disse år. Men man må nok konkludere, at mens eftertidens billede af hele tidsrummet 1800-70 ikke har ladet sig vejlede af Georg Brandes' ord om "Reactionens Sump" (jf. ovenfor), kan litteraturhistoriernes beskrivelse af dets sidste delperiode nok siges at ligge på linje med den opfattelse, der formentlig har ligget bag den unge Brandes' polemiske felttog mod hele den forløbne del af århundredet. Samtidig kan man notere, at nedskrivningen af de sidste tiår inden det moderne gennembrud svarer til den gennemgående lave vurdering af det sene 1700-tal som forspil til behandlingen af det romantiske gennembrud; de store gennembrud stilles i relief ved at skildres på baggrund af en umiddelbart forudgående, lavt vurderet periode.

Vilhelm Andersens periodisering

De mange ovenstående henvisninger til Vilhelm Andersens behandling af tiden 1800-70 i *Illustreret dansk Litteraturhistorie* nødvendiggør et par afsluttende bemærkninger herom. Hans inddeling af 1800-tallet i 10-år, der består i ud fra en generationstænkning at henføre den enkelte digter eller forfatter og hans samlede produktion til det 10-år, hvor han fylder 30 år og formodes at opnå sin rette "Klarhed og Modenhed" (bd. III, 1924, s. 4), kan ikke med rette betragtes som et bidrag til århundredets periodisering. Langt nærmere en periodeinddeling, som han i øvrigt principielt forholder sig distant overfor, kommer han i værkets afsluttende bemærkninger, der opregner tre gennembrud i 1800-tallet: et menneskeligt, humant i 1801, et folkeligt, nationalt i 1824 og et personligt, individuelt i 1870 (bd. IV, 1925, s. 814 f.). Men overordnet ser han århundredet som en kamp mellem idealisme og realisme, hvor idealismen dominerer uden at være enerådende frem til 1850, hvorefter billedet skifter. Ikke 1870 (og dermed heller ikke Georg Brandes!), men 1850 markerer således for Vilhelm Andersen det store skel i århundredet (bd. IV, 1925, s. 797 ff., især s. 803).

Digterskoler

Sammenholdt med bestræbelserne på at markere faserne i tiden 1800-70 er de samtidige forsøg på at indkredse og karakterisere en række forskellige digterskoler af mindre principiel interesse. Interessen for fænomenet 'digterskole' synes især opstået i forbindelse med fremstillingen af diverse litterære fejder, der ofte har været et yndet kompositorisk greb i litteraturhistorierne.

Tydeligst står billedet af en 'Heiberg-skole', der optræder jævnligt fra midten af 1860'erne, således i F. Dahlerups *Oversigt over Danmarks Literatur- og Sprog-Historie* (1866, s. 135 ff.). Dels ses den - til forskel fra Oehlenschlägers og andre ældre digteres indholdsæstetik - som en form-skole, der allerede i samtiden (1836) af antagonisten Blicher karakteriseres som "Formskjærerlauget" (*Samlede Skrifter*, bd. XXXI, 1932, s. 196); under denne synsvinkel manifesterer 'skolen' sig ved Heibergs kritiske behandling af Oehlenschlägers *Væringerne i Miklagard* (1827) og efterhånden digterkongens samlede forfatterskab. Dels sættes den i relation til den ovennævnte drejning o. 1825 i retning af en større interesse for den lokale virkelighed; dette sidste fremkaldte dog, uden større held i øvrigt, en heftig protest fra Clemens Petersen (*Fædrelandet*, 29.9.1866). Til Heiberg-skolen henregnes ud over dens hovedmand først og fremmest fru Gyllembourg, Carl Bernhard, Henrik Hertz og Paludan-Müller, undertiden også med forbehold Chr. Winther og H.C. Andersen; men der råder betydelig forvirring om disse sidstes tilhørsforhold til denne 'skole'.

Vagere i konturerne står den såkaldte 'Sorø-skole' eller 'Soranerne', der først tager form i P.L. Møllers afhandling "Et Besøg i Sorø", 1846, s. 144-187) og siden da jævnligt optræder som ordningsprincip i danske litteraturhistorier, tidligst vistnok i S.C. Müllers skolebog *Kortfattet dansk Litteraturhistorie* (1853, s. 47). Gruppen, der omfatter Ingemann, Hauch, Chr. Wilster og P. Hjort (men, skønt bosat ved Sorø, ikke Chr. Hviid Bredahl!), skyldes nok i højere grad deres tilknytning til Sorø som lærere ved akademiet end nogen markant fælles holdning af æstetisk, filosofisk, religiøs eller anden art; især er konflikterne mellem Ingemann og Hjort iøjnefaldende. Imidlertid optrådte gruppen (undtagen Ingemann) i 1830 i en polemik mod Heiberg m.fl. som Oehlenschlägers forsvarere efter Heibergs ovennævnte kritik af *Væringerne i Miklagard* og siden af Oehlenschlägers heltedigt *Hrolf Krake* (1828); allerede som helt unge i 1810'erne havde Hauch og Hjort valgt side til fordel for Oehlenschläger i dennes strid med Baggesen ved sammen med Poul Møller o.a. (i alt tolv, hvoraf betegnelsen "Tylvten") at opponere mod og udfordre Baggesen.

Ligesom en ældre tids holdninger taler ud af Hauch, Hjort og Wilsters kamp for Oehlenschläger o. 1830, forfægter Ingemann også en svindende tids standpunkter i sin polemik 1831 mod den empirisk-rationalistiske livsholdning i det københavnske kulturmiljø, her især repræsenteret ved H.C. Ørsted. I begge tilfælde kan man - ligesom også i tilfældet Blicher - tale om en protest fra landdistrikt og provinsby mod tidens dominerende kulturcentrum i København.

Endnu vagere og mere spredte er tilløbene til at lade Chr. Winther, Emil Aarestrup og Ludvig Bødtcher udgøre en særlig gruppe lyrikere blandt Oehlenschlägers arvtagere. Derimod har der siden ca. 1870 været en nogenlunde fast tendens til blandt digterne fra tidsrummet 1850-70 at udskille en særlig gruppe med betegnelsen 'epigoner' eller lignende: Kaalund, Ploug, Hostrup og Richardt. Man kan da afsluttende konstatere, at selv om der ikke i litteraturhistorieskrivningen etableres én og kun én 'Oehlenschläger-skole', der afgrænses præcist til de og de digtere til forskel fra andre, er de ovennævnte digterskoler i alt væsentligt bestemt ved eller dannet ud fra en stillingtagen til Adam Oehlenschläger, hvis centrale position i periodens litteraturhistorie således bekræftes.

III. Genrer og digtformer

Æren for at anlægge en genremæssig betragtning på perioden 1800-70 kan tilskrives Vilhelm Andersen, der sidst i *Illustreret dansk Litteraturhistorie* (bd. IV, 1925, s. 799 ff.) leverer et skitsemæssigt overblik over dens "typiske Arter og Retninger", men især dog F.J. Billeskov Jansen, hvis *Danmarks Digtekunst* når længst i denne retning.

I grunden var 1800-tallets digtning og æstetik til en begyndelse vendt imod 1700-tallets rendyrkning af genreæstetikken. Friedrich Schlegel, Jena-romantikkens førende teoretiker, hævder således i sine "Kritische Fragmente" (1797), at "Alle klassischen Dichtarten in ihrer strengen Reinheit sind jetzt lächerlich" (*Kritische Schriften*, 1971, s. 13). Til dette standpunkt svarer en digterisk praksis, der satser på genreblanding i den

enkelte tekst og på komponerede tekstsamlinger, hvori indgår tekster af forskelligt genrepræg. Denne praksis ses også i Danmark, hvor Adam Oehlenschläger med debutsamlingen *Digte* (1803) grundlægger den romantiske digtsamling bestående af romancer, blandede lyriske digte og til sidst en større komposition, her det lyriske læsedrama "Sanct Hansaften-Spil". Op gennem århundredet er titlen "Digte" og (med variationer i den konkrete blanding af genrer) denne komposition faste bestanddele af især unge digteres debutbøger: Ingemanns *Digte* (1810), Blichers *Digte* (1814), Chr. Winthers *Digte* (1828), Aarestrups *Digte* (1838); med let varierede titler viser Chr. Wilsters *Digtninger* (1827) og Ludvig Bødtchers *Digte, ældre og nyere* (1856) samme kompositoriske mønster.

Trods det tidlige 1800-tals tilbøjelighed til at nedtone bevidstheden om genrer, sker der i århundredet en opdyrkning af en lang række såvel traditionelle som nye genrer, og guldalderens vigtigste kritiske indsats, J.L. Heibergs, lægger afgørende vægt på den enkelte teksts forhold til den genre, den tilhører.

Dramatisk digtning

Som den vigtige indtægtskilde, det var, spillede teatret gennem hele perioden en vigtig rolle for tidens digtere, til en begyndelse Det Kongelige Teater, senere også Casino (1848) og Folketeatret (1857), hvortil kommer visse provinsscener.

I overensstemmelse med romantikkens ovennævnte æstetiske ideer var periodens tidligste nye dramatik imidlertid teaterfremmede læsedramaer som Adam Oehlenschlägers dels litteraturpolemisk, dels lyrisk prægede "Sanct Hansaften-Spil" (1803) og hans mere episk drejede eventyrdrama "Aladdin" (1805). Genrens store europæiske eksempel blev senere Goethes Faustdigtninge, men den unge Oehlenschläger lægger sig især op ad Ludwig Tiecks læsedramatik. Imidlertid er også Grundtvigs dramatik med emner fra nordisk historie o. 1810 og Chr. Hviid Bredahls *Dramatiske Scener* (1819-33) skabt til læsning snarere end til scenen. Efter mønster fra "Sanct Hansaften-Spil" udgav J.L. Heiberg sin spex-prægede litteraturkomedie *Julespøg og Nytaarsløier* (1816) og vendte siden tilbage til læsedramaet med "En Sjæl efter Døden" (i *Nye Digte*, 1841) og endnu en litteraturkomedie: *Nøddeknækkerne. Et Satyrspil* (1845). Disse værker og ikke mindst Fr. Paludan-Müllers filosofiske læsedramatik over emner fra især græsk mytologi gør 1840'erne til læsedramaets store periode og er centrale udtryk for disse års idealistiske livsanskuelse. Paludan-Müllers læsedramatik, der undertiden tenderer i retning af det dramatiske digt, rækker imidlertid ind i de følgende årtier, hvor genren tages op af Henrik Ibsen (*Brand*, 1866, *Peer Gynt*, 1867).

Frem til o. 1825 dominerer det alvorlige skuespil den danske dramatik. Allerede i århundredets første årti vender Oehlenschläger sig til især Schiller som mønster og leverer nu et historisk idédrama, ofte over emner fra nordisk oldtid eller middelalder som fx "Hakon Jarl hin Rige" i *Nordiske Digte* (1807); denne tendens følges op af N.F.S. Grundtvig i de just nævnte værker o. 1810. Op gennem perioden dyrkes denne genre med stor vedholdenhed af Oehlenschläger og fra 1828 af Carsten Hauch, efterhånden med stærkere sans for det interessante psykologiske spil i fx Oehlenschlägers *Dina* (1842) eller blandt de yngre i fx Henrik Hertz' *Ninon* (1848).

Jævnsides med det historiske drama udvikles imidlertid andre typer: et skæbnedrama hos Oehlenschläger, der her følger græske mønstre ("Baldur hin Gode" i *Nordiske Digte*, 1807; "Yrsa" i *Helge*, 1814), og hos den unge Ingemann; en stærkt teatralsk skræk- og rædsels-dramatik, atter med Oehlenschläger (*Hugo von Rheinberg*, 1813) og B.S. Ingemann (*Løveridderen*, 1816) som de vigtigste navne; en genoptagelse af den fransk-klassiske tragedies formsprog, som romantikken ellers havde vendt sig bort fra, ses bl.a. i Oehlenschlägers *Axel og Valborg* (1810), mens han i *Correggio* (1811) kappes med det tyske kunstnerdrama, der også sætter spor hos den unge Ingemann. Shakespeares dramatik, der blev oversat systematisk fra 1807 og opførtes på Det Kongelige Teater fra 1813, skønt ikke uden modstand, spillede en vigtig rolle gennem hele perioden, påvirkede den unge Ingemann (fx *Blanca*, 1815), senere Chr. Hviid Bredahl, C.J. Boye og Carsten Hauch (se Alf Henriques: *Shakespeare og Danmark indtil 1840*, 1941).

Fra ca. 1830 introducerer den yngre digtergruppe en type højere drama, der bl.a. markerer sig som sådan ved at være på metrisk form, eller ved at handlingen udspilles i en historisk ramme, evt. i fortidige, 'romantiske' miljøer; samtidig har det imidlertid affinitet til lettere skuespiltyper som vaudevillen eller eventyrkomedien. Eksempler er Heibergs *Elverhøi* (1828) og flere af hans tekster i 1830'erne, Henrik Hertz' folkevisedrama *Svend Dyrings Huus* (1837) og hans lyriske drama *Kong René's Datter* (1845). - Mod periodens slutning, sent i 1860'erne, repræsenteres det alvorlige drama af M. Goldschmidts moralske debatstykker, til dels placeret i jødisk miljø.

Medens det alvorlige drama således er næsten enerådende frem til midten af 1820'erne, bliver

forskellige former for lystspil derefter dominerende. I takt hermed vinder prosaen terræn på versdigtningens bekostning som det lette dramas traditionelle form siden Holberg. 1825 introducerer J.L. Heiberg således vaudevillegenren på den danske skueplads, hvor den trods nogen modstand fra især den ældre generation får stor succes og bliver en dominerende genre i de følgende årtier med bidrag fra bl.a. H.C. Andersen (*Kjærlighed paa Nikolai Taarn eller Hvad siger Parterret?*, 1829), fra J.C. Hostrup i 1840'erne og fra Erik Bøgh i 1850'erne. Medens vaudevillen især er karakteristisk ved sin lette dialog og specielt sine musikalske indslag, spiller Holberg-traditionen en rolle for Henrik Hertz' lystspil (1826 ff.) ligesom tidligere for Ingemann (*Magnetismen i Barberstuen*, 1821) og senere for H.C. Andersen (*Den nye Barselstue*, 1845, tr. 1850). Fælles med den Heibergske vaudeville er de om det præg af samtid og københavnsk lokalkolorit, der også kendetegner fx Thomas Overskous *Capriciosa* (1836). Mod slutningen af perioden, fra o. 1850, introducerer H.C. Andersen endelig sine eventyr-komedier på det folkelige Casino-teater.

De episke genrer i metrisk form

Som tilfældet var med den dramatiske digtning, er også den episke frem til midten af 1820'erne overvejende metrisk. *Romance og kortere versfortælling*: Romancen, der siden J.L. Heibergs genreæstetiske kritik har været betragtet som en lyrisk-episk blandingsform (se *Kjøbenhavns flyvende Post*, redigeret af J.L. Heiberg, 28.1.1828, s. 42 f.; jf. hans *Prosaiske Skrifter*, bd. III, 1861, s. 209 o.a.st.), men her behandles under de episke genrer, hører til blandt periodens mest yndede digtarter. Den ligger i forlængelse af den allerede i 1700-tallets sidste årtier udbredte romance- og balladedigtning og den dermed forbundne fornyede interesse for folkeviserne. Netop denne kobling gjorde det muligt at se romancen som vidnesbyrdet par excellence om, at den nye poesi efter 1800 betød en renæssance for den nationale 'folkepoesi', ligesom mindelser om norrøne digtformer i fx Oehlenschlägers "Guldhornene" (*Digte*, 1803) kunne underbygge forestillingen om en nordisk renæssance.

Ved siden af tekster i forlængelse af 1780'ernes uhyggeballader (af bl.a. Rahbek) bearbejder Oehlenschläger til en begyndelse folkevisetemaer, specielt nogle naturmytiske trylleviser, men også gammelnordiske temaer i bredere almindelighed i sydlandske versemål, eller han digter om middelalderlige emner i folkevisestil (især i *Digte*, 1803, samt *Poetiske Skrifter*, 1805); vellykkede folkevisepasticher som fx Oehlenschlägers "De tvende Kirketaarne" (*Ny danske Tilskuer*, udgivet ved Knud Lyne Rahbek, 19.5.1808) er imidlertid relativt sjældne. Blandt genrens tidlige dyrkere ses også Staffeldt; o. 1840 får den fædrelandshistoriske romance, til dels i folkevisens form, en renæssance hos Carsten Hauch.

Ved siden af folkevisen udnyttes også den folkelige vise, således af Grundtvig i romancerne om "Villemoes" (i *Danske og Norske historiske Mindesange*, udgivne af K.L. Rahbek, 1810) og "Bisp Villum og Kong Svend" (i *Roskilde-Riim*, 1814) samt af Poul Møller o. 1817-18. En frugt af disse bestræbelser er Chr. Winthers "Træsnit" (i *Digte*, 1828), der blander middelalderlige emner med moderne.

I 1830'erne trænger et samtidigt, fx aktuelt politisk stof ind i romancen, bl.a. i Poul Møllers "Kunstneren mellem Oprørerne" (i *Nytaarsgave fra danske Digtere*, udgivet af H.P. Holst og Chr. Winther, 1838). I øvrigt udmærker 1830'erne og begyndelsen af 1840'erne sig ved en rig produktion af til dels ustrofiske versfortællinger med nutidsstof som fx Paludan-Müllers *Zuleimas Flugt. En Fortælling* (1835), Chr. Winthers "Annette" (i *Nogle Digte*, 1835) eller "I et romersk Osterie. En Skizze" (i *Digtninger*, 1843), Bødtchers "Mødet med Bacchus" (i *Gæa, æsthetisk Aarbog*, udgivet af P.L. Møller, 1846) og Heibergs "De Nygifte" (i *Nye Digte*, 1841). Flere af disse vidner om tidens Byron-fascination.

En vigtig nyskabelse inden for romancedigtningen sker med udgivelsen af de to romancekredse i Oehlenschlägers *Helge. Et Digt* (1814), der følges op af hans *Nordens Guder* (1819) og senere af Ingemanns *Holger Danske* (1837) samt Hauchs *Valdemar Atterdag* (1861) og *Valdemar Seier* (1862). Der er, som det også vil fremgå i det følgende, en tendens i perioden i retning af den store, kombinerede komposition.

Det store episke digt udvikler sig på lignende måde som de kortere former og til dels i nær tilknytning til disse. Fra århundredets begyndelse dyrker Oehlenschläger således det nordiske heltedigt, først det humoristisk tonede "Thors Reise til Jotunheim" i germansk strofeform med stof fra *Den ældre Edda* (i *Nordiske Digte*, 1807, siden stillet forrest i romancecyklen *Nordens Guder*, 1819); siden fulgte heltedigtet *Hrolf Krake* (1828). Imellem disse nordiske kompositioner ligger bl.a. Ingemanns *De sorte Riddere* (1814), der i ottaverim bygger på stof fra sagn og folkebøger, samt Grundtvigs *Roskilde-Riim* (1814), en art rimkrønike-digtning med indlagte romancer. Der er i disse år glidende overgange mellem epos, romance og romancecyklus. Senere følger Ingemanns versromaner om emner fra dansk middelalder (*Waldemar den Store og hans Mænd*, 1824, og *Dronning Margreta*, 1836). Endnu hen mod periodens slutning møder man i Chr. Winthers *Hjortens Flugt* (1855) det store fortællende digt, også henlagt til dansk middelalder.

Imidlertid rammer tendensen efter 1830 til at opdyrke emner fra samtiden også de større episke former på vers, først Paludan-Müllers store versnovelle *Dandserinden* (1833), der minder om den samtidige hverdagshistorie, siden samme forfatters versroman *Adam Homo* (1842-49). Som tilfældet var med den samtidige kortere versfortælling, vidner også disse værker om Byrons indflydelse på tidens litteratur.

Prosaens genrer

Generelt er som allerede nævnt versdigtningen dominerende frem til o. 1825. Frem til da bygger de relativt få større prosaværker på gammelnordisk sagn- og sagastof og er i et vist omfang saga-pasticher (Oehlenschlägers *Hroars Saga*, 1817, og Poul Møllers samtidige *Sandfærdig Krønike om Eyvind Skaldaspiller*). Denne tradition kan følges frem til Oehlenschlägers alderdomsdigtning og C. Hauchs *Saga om Thorvald Vidførle* (1849) samt *Fortælling om Haldor* (1864). Parallelt hermed byder perioden på en lang række oversættelser af gammelislandske sagaer ved C.C. Rafn (1821 ff.), N.F.S. Grundtvig (1818 ff.) og N.M. Petersen (1826 ff.), der kunne tjene digterne som inspiration (se Paul V. Rubow: *Saga og Pastiche*, 1923).

Romanen, der havde vundet en vis udbredelse, men ingen større prestige i 1700-tallet, står derimod i stampe i 1800-tallets første fjerdedel, både hvad angår originalværker og oversættelser, der falder drastisk i tal efter 1810 (jf. Hakon Stangerup: *Romanen i Danmark i det attende Aarhundrede*, 1936, spec. s. 37). Men fra ca. 1825 får romanen en enorm udbredelse; bemærk dog, at der i nogen tid hersker en vis terminologisk usikkerhed, sådan at betegnelsen 'novelle' benyttes om tekster, som senere betegnes som 'romaner'.

Først blomstrer *den historiske roman* under indtryk af Walter Scott: B.S. Ingemanns kristeligt-nationale romaner om dansk middelalderhistorie (1826-35, fx *Valdemar Seier*, 1926) følges af Carsten Hauchs romaner (1834-39, fx *Vilhelm Zabern*, 1834), siden af Carl Bernhards i 1840'erne (fx *Krøniker fra Kong Christian den Andens Tid*, 1847) og endelig i periodens sidste årtier af en række meget populære romaner af Carit Etlar (fx *Gjøngehøvdingen*, 1853) og H.F. Ewald (fx *Svenskerne paa Kronborg*, 1867).

Fra ca. 1830 vinder en ny romantype indpas: *samtidsromanen* (eller måske med fordel benævnt *miljøromanen*, jf. Søren Baggesen: *Den blicherske novelle*, 1965, s. 282 ff.); problemer i det københavnske borgerlige miljø kommer nu på dagsordenen, først og fremmest erotiske problemer før, i og ganske ved siden af ægteskabet, fx i fru Gyllembourgs altid krisefyldte, men dog såkaldte 'Hverdagsfortællinger' (1827-45), i Carl Bernhards ved titlen karakteristiske *Et Aar i Kjøbenhavn* med flere påfølgende romaner (1835-37) og H.C. Andersens *O.T.* (1836). Mere skandaløse sider af københavnsk *low life* skildres af Carl Bagger (*Min Broders Levnet*, 1835) og Poul Chiewitz (*Saaledes forholder det sig eller Nytaarsgave for Forlovede*, 1845, og *Fra Gaden*, 1848). Også M. Goldschmidts skildring af spændingen mellem jødisk og anden kultur i København (*En Jøde*, 1845) kan ses i denne sammenhæng.

Dannelsesromanen: Flere af de nævnte romaner som fx Ingemanns *Valdemar Seier* (1826), Hauchs *Vilhelm Zabern* (1834) eller Goldschmidts nysnævnte fokuserer på en mandlig hovedpersons livslange forhold til og (oftest, men ikke altid) sluttelige indoptagelse af den i romanen indbyggede etiske norm. En særlig gruppe tekster, der gerne karakteriseres ved en metafysisk dimension og/eller et klart markeret personlighedsideal, er blevet benævnt dannelsesromaner (til forskel fra den følgende periodes udviklingsroman, eller begge typer henregnes under sidstnævnte kategori); som denne romangruppes vigtigste europæiske mønster peges normalt på Goethes *Wilhelm Meister*-romaner (1795-1829). Hvilke tekster der bør henregnes til dannelsesromanen, er omdiskuteret; Poul Møllers ufuldendte *En dansk Students Eventyr* (ca. 1824) har været fremdraget i sammenhængen; blandt H.C. Andersens ungdomsromaner kunne især peges på *Improvisatoren* (1835), blandt hans senere på "*At være eller ikke være*" (1857) samt på H.E. Schacks *Phantasterne* (1858) og Goldschmidts *Hjemløs* (1853-57), der ofte udpeges som dansk mønster-eksempel på denne romantype. Senere følger Goldschmidts *Arvingen* (1865) og på grænsen til den følgende periode Fr. Paludan-Müllers *Ivar Lykkes Historie* (1866-73). Også F.C. Sibberns *Efterladte Breve af Gabrielis* (1826) og *Udaf Gabrielis's Breve til og fra Hjemmet* (1850) kan, især set i sammenhæng, inddrages i denne forbindelse. En særstilling, bl.a. ved at være på vers, indtager Paludan-Müllers ovennævnte *Adam Homo* (1842-49). Det må imidlertid understreges, at 1800-tallets dannelsestænkning også ses i andre genrer end dannelsesromanen. (Om genren se Aage Lærke Hansen: "Fra dannelsesroman til udviklingsroman", 1968; Knud Wentzel: *Fortolkning og Skæbne*, 1970; Aage Henriksen m.fl.: *Ideologihistorie*, bd. I, 1975; Keld Zeruneith: "Dannelsesromanens metode", 1976; Thomas Jensen og Carsten Nicolaisen: *Udviklingsromanen - en genres historie*, 1982).

Dannelsesromanens elementer af handlingsretarderende karakter såsom dagbogsnotater, breve, refleksioner, enetaler og vidtstrakte dialoger af livsanskuelsesmæssig art ses i mere rendyrket form i en teksttype, der kunne benævnes den filosofiske *diskussionsroman*. Herhen kunne regnes Henrik Hertz'

Stemninger og Tilstande (1839), Carsten Hauchs *Slottet ved Rhinen* (1845) og især Kierkegaards romaner fra 1840'erne: *Enten-Eller* (1843) og *Stadier paa Livets Vei* (1845), der ligesom dele af den øvrige samtidige litteratur viser årtiets idealistiske livsholdning. Sent i perioden ses den første egentlige problemroman: Mathilde Fibigers *Clara Raphael. Tolv Breve* (1851). (Om sider af tidens romanlitteratur se Claes Kastholm Hansen: *Den kontrollerede virkelighed*, 1976).

Kortprosaen kommer ligesom romanen først til fuld udfoldelse et stykke ind i perioden. Stofmæssigt i forlængelse af P.F. Suhms og O.J. Samsøes nordiske fortællinger sent i 1700-tallet, men stilistisk under indtryk af Ludwig Tieck dyrker Oehlenschläger kunsteventyret ("Vaulundurs Saga", *Poetiske Skrifter*, 1805), jf. hans oversættelse af *Eventyr af forskiellige Digtere* (1816), eller han skriver østerlandsk eventyr i "Aly og Gulhyndy" (*Digtninger*, bd. 1, 1811). Op mod 1820 får E.T.A. Hoffmanns fantastiske fortællinger, oversat af bl.a. J.L. Heiberg i *Noveller* I-II (1818-19), betydning for B.S. Ingemann. Det store gennembrud får eventyrgenren imidlertid med H.C. Andersen (1835 ff.), der til en begyndelse inspireres af folkeeventyret. (Se i øvrigt Paul V. Rubow: *H.C. Andersens Eventyr*, 1943, især s. 24-44).

Fra 1824 blomstrer *novellen*, der havde været dyrket sidst i 1700-tallet af bl.a. Rahbek, men nu oplever en renæssance med Blichers forfatterskab, en realistisk prosa med stof af historisk eller især moderne karakter; hans hyppige jyske lokalkolorit, der kulminerer i den dialektsprogede rammefortælling *E Bindstouw* (1842), har en art parallel dels i M. Goldschmidts miljørealisme i *Fortællinger* (1846), dels i dennes noveller over jyske emner i 1860'erne. Mere pikant og stærkere pointeret fremstår novellen hos Chr. Winther o. 1840, mens den folkelige fortælling vinder frem i 1860'erne med de såkaldte skolelærerforfattere, fx Anton Nielsen (*Fra Landet, Billeder af Folkelivet i Sjælland*, 1861-63), C.A. Thyregod og Jakob Nielsen (Knud Skytte: *Jydsk Bondeliv*, 1867-74).

Forskellige til dels *ikke-episke prosaformer* udvikles fra o. 1820, fx i Poul Møllers satiriske og parodierende forfatterskab; nævnes kunne også anekdoten i H.C. Andersens *Billedbog uden Billeder* (1840), det lyriske stemningsbillede i hans *En Digters Bazar* (1842), samt dele af Kierkegaards opbyggelige taler (1843 ff.) og hans *Øieblikket* (1855), med indslag af genrebillede, parabel m.v., men også episk prægede 'hverdagshistorier'. Den ultrakorte, ikke-episke prosa, der kan noteres blandt dannelsesromanens handlingsretarderende elementer, dyrkes i Poul Møllers filosofisk tilspidsede "Strøtanker" (1819 ff., først trykt i *Enten-Eller*, 1843) eller i form af udråb og aforisme i Kierkegaards "Diapsalmata" (i *Enten-Eller*, 1843). (Om genren som helhed se Mogens Brøndsted (red.): *Kortprosa i Norden*, 1983).

Den lyriske digtning

Som de øvrige genrer ekspanderer også den lyriske digtning stærkt op gennem 1800-tallet og når hen i perioden en særlig udbredelse i form af sangtekster ; titler som C. Plougs *Nyere Sange og Digte* (1869) og J.C. Hostrups *Viser og Vers* (1852) eller *Sange og Digte fra tredive Aar* (1872) vidner sammen med utallige vise- og sangbøger om denne udvikling (jf. Hans Kuhn: *Defining a Nation in Song*, 1990).

Der ligger i den tidlige romantiks hævdelse af digtningens selvberoende eksistens en afstandtagen fra traditionelle genrer som lære- og lejlighedsdigtning. Begge genrer kendes dog i perioden, læredigtet således hos den ældre Oehlenschläger (*Digtekunsten*, 1849) og hos Henrik Hertz (*Gjenganger-Breve*, 1830); men især lejlighedsdigtet florerer i form af talrige festsange og - værdifuldere - mindedigte som fx Oehlenschlägers digte over Wiedewelt (i *Den danske Tilskuer*, 20.1.1803) og Vahl (i *Kiøbenhavns Adresse-Contoirs Efterretninger*, 29.12.1804), Hauchs digt over Christiane Oehlenschläger (1841, tr. i *Lyriske Digte*, 1842), Grundtvigs over Henrich Steffens (*Berlingske Tidende*, 14.3.1845), Heibergs over Adelaide Bombelles (i *Adresse Avisen*, 21.12.1857) og mange flere: Blicher, H.C. Andersen, Ploug (jf. Sune Auken: *Eftermæle*, 1998).

Romantikkens høje prioritering af fantasi og følelse hindrer heller ikke udviklingen af en tankedigtning af naturfilosofisk eller anden art fx hos nyplatonikeren Staffeldt (fx "Det høiere Liv" i *Nye Digte*, 1808), den unge Hauch ("Naturforskeren", i *Iris. Nytaarsgave for 1819*, 1819) eller i J.L. Heibergs *Nye Digte* (1841). Blandt periodens genrer bør også nævnes en til dels selvbiografisk præget lyrik, der i fortsættelse af tendenser hos Ewald og Baggesen sætter digteren og hans eksistens som sådan i centrum: Grundtvigs "Strandbakken ved Egeløkke" (i *Saga. Nytaarsgave for 1812*, 1811) m.fl., Blichers "Præludium" (i *Trækfuglene*, 1838) og Hauchs "Bekiendelse" (i *Lyriske Digte*, 1842) eller blandt de yngre: H.C. Andersens "Digterskibet" (i *Nyt Repertorium for Moerskabslæsning*, 19.5.1830, *Phantasier og Skizzer*, 1831) og Carl Baggers "Nornen ved Sværmerens Vugge" (i *Ossian. Et Ugeblad*, udgivet af C.F.W. Lahde, årg.11, 1836, nr.2), der afspejler den yngre generations syn på den forpinte digtereksistens.

Som periodens absolut dominerende lyriske former må imidlertid nævnes den erotiske og den religiøse digtning samt naturlyrikken; naturen får imidlertid en særlig status i tidens digtning, idet naturfænomener i vidt omfang forekommer som symbol i de to førstnævnte delgenrer.

Den erotiske lyrik optræder i århundredets begyndelse som led i den nyplatoniske tankedigtning hos Staffeldt, der dog også ligesom den samtidige Oehlenschläger dyrker en mere jordisk kærlighed. I 1810'erne ses hos Ingemann en længselssyg kærlighedsdigtning, men den erotiske lyrik får sit store gennembrud med Chr. Winthers *Digte* (1828) og følgende digtsamlinger, der spænder fra den dæmpede melankoli eller bitre smerte à la Heine til 1840'ernes dyrkelse af kvinden og af kærligheden som idé. Centralt står digtkredsen "Til Een" hvoraf hovedparten udkom i *Digtninger* (1843) og *Lyriske Digte* (1849), med en efterslæt i *Nye Digte* (1851), *Nye Digtninger* (1853), *Sang og Sagn* (1858) og *Samlede Digtninger* (1860). Ligesom Emil Aarestrups "Erotiske Situationer" (i *Digte*, 1838) viser de tidens tendens til at indpasse det enkelte digt i en større komposition af forløbsmæssig karakter; Aarestrup dyrker således den undertiden dristige erotiske detalje i en situation, som ofte står som én blandt flere. Blandt periodens erotiske digtning kan videre nævnes H.C. Andersens ligeledes Heine-inspirerede "Hjertets Melodier" (i *Phantasier og Skizzer*, 1831) og Paludan-Müllers skildring af problematisk elskov i *Poesier* (1836-38). Mod periodens slutning ses på linje med den senere fase af Chr. Winthers erotiske digtning en ægteskabslyrik hos Carl Ploug (1853 ff.) og samtidig hos H.V. Kaalund. (Om periodens erotiske forestillinger se Sven Møller Kristensen: *Den dobbelte Eros*, 1966, hvortil Aage Henriksen: "Elskov og semantik", 1966).

Naturlyrikken optræder i århundredets begyndelse hos Staffeldt som en naturfilosofisk digtning om alnaturen i nyplatonisk forståelse, jf. ovenfor. Også Oehlenschlägers ungdomsdigtning rummer en naturfilosofisk dimension ("Natur-Temperamenter" i *Digte*, 1803), men byder oftere på billeder af mere konkret naturskønhed (fx "Langelands-Reise", 1805) ligesom senere Poul Møller i "Grøn er Vaarens Hæk" (ca. 1818); som i J.L. Heibergs "Natten er saa stille" (i *Prindsesse Isabella*, 1829) danner naturbilledet dog ramme om en sindstilstand. Mod periodens slutning sker en beslægtet kobling af naturskildring og livstolkning hos H.V. Kaalund (*Et Foraar*, 1858) og hos Chr. Richardt i 1860'erne.

Flere af de nævnte tekster eksemplificerer imidlertid, at store dele af periodens såkaldte naturlyrik snarere er landskabslyrik eller digtning om eksteriører i det hele taget, ofte med islæt af erotisk eller fædrelandshistorisk art som fx i Hertz' "Erindringer fra Hirschholm (i *Foraarets Nytaarsgave for 1833*) eller Chr. Winthers "Sjælland" (i *Nogle Digte*, 1835); selv titler som Winthers "Vinterlandskab" (i *Digte*, 1828) eller Heibergs *Danmark. Et malerisk Atlas* (1842-43) viser sig at dække over tekster, der rækker ud over den rene natur- eller landskabsskildring.

Interessen for den isolerede lokalitet peger fra ca. 1820 frem mod genrebilledet, således Ingemanns *Reiselyren* (1820) eller Poul Møllers "Scener i Rosenborg Have" (formentlig fra 1819-21, men først kendt delvis og brudstykkevis i tryk 1826 og 1830, samlet i *Efterladte Skrifter*, bd. I, 1839). Omkring 1830 dyrkes det i humoristisk parodierende form af H.C. Andersen ("Skizze efter Naturen" i *Læsefrugter*, udgivet af A.F. Elmquist, bd. 48, 1830), mens Henrik Hertz og især Ludvig Bødtcher i det følgende årti henlægger scenen (og scenerierne!) til det eksotiske Italien; en anden eksotisme udfoldes i H.C. Andersens billeder fra en Jyllands-rejse i *Phantasier og Skizzer* (1831).

Der er i denne lyrik en overvejende tendens til at afbilde et evigt sommerligt Danmark, som også kendes fra samtidens billedkunst. Når der blændes op for det vinterklædte landskab, er det oftest i en mildnet version (Winthers "Vinterlandskab" i *Digte*, 1828; Ingemanns "I Snee staar Urt og Busk i Skjul" i *Huldre-Gaverne*, 1831); dog digter Blicher uden forbehold om vinterens barskhed ("Ouverture", *Trækfuglene*, 1838).

Der er ligeledes en tilbøjelighed til at skildre landskabet via en eksplicit bevægelse igennem det. Tendensen ses i Oehlenschlägers "De Kiørende" (i "Sanct Hansaften-Spil", *Digte*, 1803) og kan følges i fx Chr. Winthers "Vandring og Opdagelse" (*Nogle Digte*, 1835) og Carl Baggers "Promenaden om Natten" (i *Smaadigte*, 1834). Som iagttaget flere gange ovenfor, er der i periodens lyrik en tendens i retning af det situative og handlingsdannende. (Om periodens naturdigtning se Vilh. Andersen: "Den Heibergske Skoles Naturopfattelse" i *Danske Studier*, 1893, og Klaus P. Mortensen: *Himmelstormerne*, 1993).

Betydelige islæt af naturskildring har den *fædrelandslyrik*, der fra ca. 1840 bl.a. manifesterer sig som en fædrelandssang med nogenlunde faste ingredienser. Som forløbere herfor kan man dels se Grundtvigs strofer over de faldne ved Sjællands Odde ("De Snekker mødtes", *Dagen* 6.3.1810) eller Ingemanns "Vift stolt paa Codans Bølge" (i *Julegave*, 1816); dels kan man pege på den hjemstavns- eller fødestavnsdigtning, der viderefører 1700-tallets elegiske poesier over barndommens egn (Thaarup, Baggesen), og som får sene aflæggere i Oehlenschlägers "Hjemvee" (i *Charis for Aaret 1806*, udgivet af K.L. Rahbek, 1805), Blichers ensbetitlede digt om "Lyngens brune Land" (*Digte*, bd. I, 1814) og endnu Poul Møllers "Glæde over Danmark" (1820, tr. i *Tilskuerne. Et Ugeskrift*, udgivet af K.L. Rahbek, 1. årg., 1823).

Behovet for en egentlig national- eller fædrelandssang opstår efter Napoleonskrigene (1792-1815) og fører først til en mislykket konkurrence 1818 (jf. Flemming Conrad: "Konkurrencen 1818 om en dansk nationalsang", 1991). Men snart lægges grunden til genrens endelige form med Grundtvigs "Langt høiere

Bjerge" (i *Sange til den 10de April 1820*, udgivet af R. Nyerup, 1820) og Oehlenschlägers "Fædrelands-Sang" ("Der er et yndigt land", i *Samlede Digte*, bd. II, 1823). Fra o. 1840 redigeres sådanne ældre tekster, og nye kommer til med et fast sæt af elementer, der kan optræde enkeltvis eller ofte i kombination: dansk natur, sprog og historie. I H.C. Andersens "Danmark, mit Fædreland!" ("I Danmark er jeg født", *Fædrelandet* 5.3.1850), der som flere andre er fremkaldt af krigen 1848-50, ses denne model; ved sin omtale af de danske grønne øer som "mit Hjertes Hjem hernede" antyder digtet en bærende idé i hele perioden: til et hjem "hernede" svarer, skønt unævnt, et himmelsk hjem histoppe.

Som den første slesvigske krig fremkaldte en righoldig fædrelandsdigtning - også af fx Grundtvigs "Til Danmark" ("Fædreneland! Ved den bølgende Strand") i *Danskeren*, 24.5.1848; Plougs "Slaget ved Slesvig" ("Paaskeklokken kimed mildt") i *Fædrelandet* 4.5.1848 - blev nederlaget i 1864 besunget af bl.a. Chr. Richardt ("Et Aar" i *Nyere Digte*, 1864) og Fr. Paludan-Müller ("Maalet", dvs. "Brat af Slaget rammet", *Illustreret Tidende*, 13.11.1864).

Den religiøse lyrik kan generelt ses som et opbrud fra rationalismens forvaltning af salmetraditionen, som den kendes i *Evangelisk-kristelig Psalmebog* (1798), og en tilnærmelse bag om denne til den ældre danske tradition, som kom til at præge den næste autoriserede salmebog: *Psalmebog til Kirke- og Huus-Andagt* (1856) og flere følgende.

Oehlenschlägers religiøse digtning, især "Jesu Christi Gientagne Liv i den Aarlige Natur" (*Poetiske Skrifter*, 1805), der lader naturen symbolisere Jesu liv, er imidlertid ganske kirkefremmed, mens den naturfromme "Lær mig, o Skov! at visne glad" (i fortællingen "Eremiten", *Digtninger*, bd. II, 1813) dog fandt optagelse i salmebogen 1856.

En kristelig salmedigtning tager langsomt form med N.F.S. Grundtvigs "Dejlig er den Himmel blaa" (1811) og oplever en voldsom blomstring i de følgende årtier fra ca. 1820 med samme digters genoptagelse af salmetonen fra reformationstiden og Kingo, senere også gendigtning af middelalderlige, oldengelske samt talrige andre tekster. Parallelt hermed finder B.S. Ingemann sin gennemgående mere tyste, men på naturbilleder rige salmetone, der kulminerer med *Morgensange for Børn* (1837) og *Syv Aftensange* (1838). Sammen med Grundtvigs *Sang-Værk til den Danske Kirke* I-II (1837-41) og (på et beskednere niveau) C.J. Boyes salmedigtning i de samme år gør disse tekster 1830'erne til et højdepunkt i dansk salmedigtnings historie. Mod periodens slutning møder man Chr. Richardts stilfærdige religiøse digtning, der kun i begrænset omfang har fået plads i salmebogen. (Om genren se Th. Borup Jensen og K. E. Bugge (red.): *Salmen som lovsang og litteratur*, 1972, og Anders Malling: *Dansk Salme Historie*, bd. VIII, 1978).

Slutning

På tværs af de ovenfor nævnte genrer har Erik Lunding i sin afhandling om "Biedermeier og romantismen" (1968) påpeget en tendens i perioden til at dyrke de små litterære former, der kunne passe til den borgerlige hjemmekulturs livsformer: rimbrevet, sanglyrikken, dyrefablen og anden digtning for børn. Med navne som H.C. Andersen, Ingemann, Grundtvig, Kaalund m.fl. placerer 1800-tallet sig som den første store blomstringstid for børnelitteraturen (jf. Inger Simonsen: *Den danske Børnebog i det 19. Aarhundrede*, 1942).

Samtidig kan man imidlertid, som oftere fremhævet ovenfor, konstatere en tendens til at lade enkeltværker indgå som led i store kompositoriske helheder. Digtkredse, herunder romancecykler, af Oehlenschläger, Ingemann, Blicher, Winther og Aarestrup vidner herom. Hertil kan føjes Oehlenschlägers store trilogi om skjoldunge-kongerne (*Helge. Et Digt*, 1814; *Hroars Saga*, 1817; *Hrolf Krake. Et Heltedigt*, 1828) og på prosadigtningens område adskillige rammefortællinger af Blicher, Goldschmidt og Vilhelm Bergsøe.

1800-tallet var en stor tid for den litterære pastiche, men leverede også selv mønstre for kommende digtere. Hen over perioden blev der således inden for en bred vifte af genrer skabt normer for et nyt sæt af forskellige litteratursprog, hvoraf flere viste sig langtidsholdbare. Chr. Winthers betydning for dannelsen af en dansk lyrisk tradition kan således næppe overvurderes. Man kan også hævde, at perioden relativt hurtigt selv leverede mønstre for den litterære pastiche. Det er symptomatisk for situationen op mod 1870, at Vilhelm Bergsøe i *Fra Piazza del Popolo* (1867) kunne indlægge stilsikre prøver på tekster à la H.C. Andersen, Blicher, Paludan-Müller m.fl.

IV. Komparativt perspektiv

Den længe herskende opfattelse af litteraturen efter 1800 som udtryk for en national renæssance må imidlertid suppleres med en erkendelse af, at perioden 1800-70 også er et tidsrum præget af omfattende litterær import, det være sig i form af oversættelser eller som forskellige former for fremmed indflydelse. Forholdene i Danmark kan siges at udgøre en pendant til den tidlige tyske romantiks optagethed af fremmede, til dels eksotiske litteraturer og kulturer, som danskerne i nogen grad viderefører.

Stærk og stabil gennem hele perioden er indflydelsen fra *Tyskland*. Især er sporene efter Goethe talrige i hele periodens litteratur. Fra ham går der tilskyndelser til Oehlenschlägers romancer og dramatik, til Staffeldts romancer, til frie strofeformer hos sidstnævnte og Hauch samt til Werther-inspirerede tekster som Ingemanns "Varners poetiske Vandringer" (i *Procne. En Samling af Digte*, 1813) eller F.C. Sibberns *Efterladte Breve af Gabrielis* (stort set skrevet 1813-15, trykt 1826); gennem hele perioden ligger han bag læsedramaet (fx hos Heiberg og Paludan-Müller) og især romanen, både fru Gyllembourgs 'Hverdagsfortællinger' og dannelses- og diskussionsromanen (jf. ovenfor). (Jf. Georg Brandes: "Goethe og Danmark", 1881). Parallelt med Goethes indflydelse spores Schillers i den unge Oehlenschlägers romancer og (lidt senere) dramatik, ligesom hos Grundtvig o. 1810 og senere hos C.J. Boye.

Blandt de tyske romantikere er L. Tieck vigtig for Oehlenschlägers første dramatik og prosa ligesom senere (i 1810'erne) for Heiberg og Ingemann; indtryk fra Novalis ses hos den unge Oehlenschläger, senere (også i 1810'erne) hos Ingemann og Hauch. Bag Oehlenschlägers tidligere metriske eksperimenter ses inspiration fra A.W. Schlegel. Fra ca. 1820 kommer påvirkningen fra Hoffmann til Ingemann, senere (o. 1830) til H.C. Andersen. Dårligere oplyst er Jean Pauls rolle i dansk litteratur, der især synes at angå romanen hos bl.a. Hauch og H.C. Andersen. Fra ca. 1825 oversættes Heines lyrik, og snart ses sporene af hans ironi og 'Weltschmerz' hos fx Winther, Aarestrup og H.C. Andersen. Endelig var tysk filosofi dominerende i hele perioden, ikke mindst Hegel med nedslag hos Heiberg, H.L. Martensen og S. Kierkegaard.

Blandt de *engelske* digtere havde danskerne som ovenfor nævnt til en begyndelse især blik for Shakespeare, hvortil kommer især Blichers fascination af Ossian-digtene. Men ellers vinder den engelske litteratur (og nu den samtidige) først indpas i Danmark efter ophøret af Englands-krigene (1801-14). Walter Scotts romaner oversættes på stribe fra 1820 og ligger under den historiske roman i Danmark fra Ingemann (1826 ff.) frem til periodens slutning. Med sin realisme i miljø- og menneskeskildring og med sine også pittoreske personskildringer fik Scott imidlertid betydning for et bredere udsnit af tidens romandigtning, fx H.C. Andersens.

Samtidig fascinerer Byrons person og digtning, der ligger bag en stribe spleen-prægede, 'interessante' typer i danske romaner af fru Gyllembourg, Bagger, H.C. Andersen, Carl Bernhard, Goldschmidt o.fl., mod periodens slutning også dens parodi i Schacks *Phantasterne* (1858). Fra Byrons versfortællinger er der forbindelse, formelt og holdningsmæssigt, til Paludan-Müllers versfortællinger og -romaner i 1830'erne og 1840'erne ligesom til Chr. Winthers; endnu dennes *Hjortens Flugt* (1855) bærer spor af Byron, mens spredte oversættelser (af Poul Møller og Aarestrup m.fl.) først følges op af en større, samlet indsats efter 1870. (Jf. Jørgen Erik Nielsen: *Den samtidige engelske litteratur og Danmark 1800-1840* I-II, 1976-77).

Den *franske* indflydelse, der i 1700-tallet havde været betydelig, er relativt svag lige efter 1800, men ses som fransk-klassicistiske mønstre i Oehlenschlägers dramatik o. 1810. Efter ca. 1825/30 er der dog flere franske spor i dansk litteratur, men ikke så markante som de engelske (og tyske). Der går tråde fra fru de Staël til Andersens *Improvisatoren* (1835), fra Mérimée til Carl Bernhards *Krøniker fra Kong Christian den Andens Tid* (1847) og fra Stendhal (Beyle) også til Bernhard og måske Goldschmidt. Hos Carl Bagger, Carit Etlar og Vilh. Bergsøe har man set mindelser om Alexandre Dumas d.æ.; Aarestrup oversatte Victor Hugo, der også kan fornemmes hos Hertz og Carl Bernhard. Bag Povl Chiewitz' romaner fra 1840'erne om forargeligt leben i København ligger Paul de Kocks tilsvarende Pariserromaner og formentlig også inspirationer fra Eugène Sue. En hovedskikkelse som Balzac var kendt, men blev ikke model for danske digtere før 1870. Periodens stærkeste indflydelse fra Frankrig er Scribes på vaudevillen og det lettere skuespil fra Heiberg (1825 ff., jf. ovenfor) til Erik Bøgh fra ca. 1850 (fx *Ægtemandens Repræsentant. Vaudeville i een Act*, 1850, *Vaudeviller, arrangerede for Pianoforte med Text*, 1854). (Se Erik Aschengreen: *Engang den mest spillede*, 1969; Christian Jackson: "Balzac i Danmark i det nittende århundrede", 1972; Leif Emerek: "Romantismen i Danmark!", 1974-75).

Interessen for de *øvrige romanske* litteraturer synes at ligge i forlængelse af den tyske romantiks sans for disse emner. J.L. Heiberg dyrkede tidligt Calderón de la Barca, mens Cervantes' roman om Don Quijote er blandt forudsætningerne for Schacks *Phantasterne* (1858).

Blandt italienerne fik Petrarca betydning for Staffeldts og Winthers kvindedyrkende lyrik, mens Ingemanns *De sorte Riddere* (1814) bygger på Ariost, der blev en livslang fascination for Chr. Winther. Særlig

gennemslagskraft fik Dante som digterisk idealskikkelse i Andersens *Improvisatoren* (1835), som stilkilde for Hauchs romancedigtning o. 1840 og model for Heibergs samtidige "En Sjæl efter Døden" (i *Nye Digte*, 1841); også dele af Aarestrups lyrik synes at stå i Dantes tegn. 1851-62 oversatte Chr.K.F. Molbech hans *Guddommelige Komedie*. (Jf. Emil Frederiksen: *Dante*, 1965, s. 101 ff.).

I denne skandinavismens tidsalder er kontakten til samtidig *svensk* litteratur beskeden: Atterbom har betydning for Ingemann (*Holger Danske*, 1837) og Paludan-Müller (*Tithon*, 1844); men 1700-tals-digteren Bellman vinder enorm popularitet, tekstligt og musikalsk, med nedslag hos Heiberg, Hertz, Hostrup, Ploug, Bøgh o.fl. (se Jens Kr. Andersen: *Bellman og de danske guldalderdigtere*, 1996).

Først og sidst bør det erindres, at dansk dannelse i 1800-tallet, trods al tale om nordisk renæssance var afgørende bestemt af *klassikken*. Som tidens billedkunst (fx Thorvaldsen) er gennemsyret af antikke forestillinger, således også digtningen. Vidnesbyrd herom er den unge Oehlenschlägers lån fra Homer og Sofokles samt Paludan-Müllers læsedramaer i 1840'erne; Chr. Wilster oversætter Homer i 1836-37, men i øvrigt er periodens oversættelser fra antikken særdeles talrige (se Kjeld Elkjær og Per Krarup: *Danmark og Antiken*, 1968, s. 22 ff., jf. Kai Møller Nielsen: *Homeroversættelser og Heksameterdigte*, 1974, og Jens Kr. Andersen: *Fire Horats-studier*, 1994).

Og endelig: Den Platon, som Staffeldt digter om i århundredets begyndelse, og som afgørende bestemmer den digteriske komposition hos Kierkegaard og Goldschmidt i periodens anden halvdel, er allestedsnærværende: Op gennem århundredet ligger han - sammen med kristendommen - som en afgørende forudsætning under tidens idealistiske tænkning.

Bibliografi

R. Nyerup og K.L. Rahbek: *Bidrag til den danske Digtekunsts Historie, uddragne af Forelæsninger holdne over dette Æmne i Vintrene 1798-1800* I-IV, 1800-08.

P.O. Brøndsted: "Schöne Redekünste der Dänen. (Von einem ungenannten Gelehrten in Dänemark)" i: *Geschichte der Litteratur von ihrem Anfang bis auf die neuesten Zeiten,* Bd. IV, 3, hg. von Johann Gottfried Eichhorn, Göttingen, 1810.

Christian Molbech: *Forelæsninger over den nyere danske Poesie, særdeles efter Digterne Evalds, Baggesens og Oehlenschlägers Værker* I-II, 1832.

P.L. Møller: "Et Besøg i Sorø" i: *Gæa, æsthetisk Aarbog*, 1846.

Athalia Schwartz: *Vandring med Danmarks Digtere, helliget de Unge*, 1851.

S.C. Müller: *Kortfattet dansk Litteraturhistorie især for Borger- og Pigeskoler*, 1853.

N.M. Petersen: *Bidrag til den danske Literaturs Historie* I-V, 1853-61, samt *Slutningsheftet* ved C.E. Secher, 1864.

Henrik Hertz: "Poesien i Danmark efter 1814. En Literatur-Skitse" i: *Ugentlige Blade*, redigeret af Henrik Hertz, 1859.

L. Dietrichson: *Indledning i Studiet af Danmarks Literatur i vort Aarhundrede. Literærhistoriske Forelæsninger, holdne i Upsala Vaarterminen 1860*, Upsala, 1860.

Johan Ludvig Heiberg: *Prosaiske Skrifter*, bd. III, 1861.

Martin Hammerich: "Danmarks og Norges Litteratur, i kort Overblik" i: *Indbydelsesskrift til Afgangsprøven* [...] *og Aarsprøven i Borgerdydskolen paa Christianshavn*, 1864.

F. Dahlerup: *Oversigt over Danmarks Literatur- og Sprog-Historie. Udarbeidet til Skolebrug*, 1866.

Clemens Petersen: "Oversigt over Danmarks Literatur- og Sprog-Historie af C.F. Dahlerup" i: *Fædrelandet*, redigeret af Carl Ploug, 29.9.1866.

Ph. Weilbach: "Theater, Literatur og Kunst" i: *Berlingske Tidende*, redigeret af Fr. Knudsen, 3.10.1866.

Adolf Falkman: "Henrik Ibsen" i: *Illustreret Tidende*, redigeret af O.H. Delbanco, 27.1.1867.

Clemens Petersen: *Om Forholdet mellem det Gamle og det Nye ved Øhlenschlægers Fremtræden i den danske Litteratur. En kritisk Undersøgelse*, 1867.

Kr. Arentzen: *Baggesen og Oehlenschläger. Literaturhistorisk Studie* I-VIII, 1870-78.

Torvald Ström: *Dansk Literaturhistorie,* 1871.

Georg Brandes: *Hovedstrømninger i det 19de Aarhundredes Litteratur. Emigrantlitteraturen*, 1872.

Sigurd Müller: *Kortfattet dansk Literaturhistorie. Til Brug i Skole og Hjem*, 1881.

Georg Brandes: "Goethe og Danmark" (1881) i: *Samlede Skrifter*, bd. I, 1899.

Fr. Winkel Horn: *Dansk Literaturhistorie til Brug i lærde Skoler og Realskoler*, 1883.

P. Hansen: *Illustreret dansk Litteraturhistorie* I-II, 1886.

Valdemar Vedel: *Studier over Guldalderen i dansk Digtning*, 1890.

Vilh. Andersen: "Den Heibergske Skoles Naturopfattelse" i: *Danske Studier*, 1893.

Sigurd Müller: *Grundtræk af den danske Litteraturs Historie til Undervisningsbrug*, 1896.

Vilh. Andersen: *Adam Oehlenschläger. Et Livs Poesi. Eftermæle*, 1900.

H. Bæk: *Læsestykker om danske Digtere*, 1900.

Vilh. Malling (red.): *Fra Holberg til Chr. Richardt. En Litteraturhistorie i Biografier* I-II, 1900-01.

Karl Mortensen: *Lærebog i den danske Litteraturs Historie med Hovedpunkter af det øvrige Nordens*, 1902.

Johannes Jörgensen: *Geschichte der dänischen Literatur*, München, 1908.

Georg Christensen: "Bøger" i: *Ugens Tilskuer*, bd. I, nr. 24, redigeret af Harald Nielsen, 17.3.1911.

Georg Christensen: *Den danske Litteraturs Historie til Brug for Gymnasier og Seminarier* I-II, 1916.

Paul V. Rubow: *Dansk litterær Kritik i det nittende Aarhundrede indtil 1870*, 1921.

Paul V. Rubow: *Saga og Pastiche. Bidrag til dansk Prosahistorie*, 1923.

Vilhelm Andersen og Carl S. Petersen: *Illustreret dansk Litteraturhistorie* I-IV, 1924-34.

Hans Brix: *Danmarks Digtere. Fyrretyve Kapitler af dansk Digtekunsts Historie med Billeder*, 1925.

Paul V. Rubow: *Dansk Litteraturhistorie i Omrids indtil Aar 1900*, 1931.

Hakon Stangerup: *Romanen i Danmark i det attende Aarhundrede. En komparativ Undersøgelse*, 1936.

Alf Henriques: *Shakespeare og Danmark indtil 1840. Vurdering Opførelse Oversættelse Efterligning*, 1941.

Kai Flor: *Dansk Litteratur fra Ludvig Holberg til Kaj Munk*, 1942.

Inger Simonsen: *Den danske Børnebog i det 19. Aarhundrede*, 1942.

Paul V. Rubow: *H.C. Andersens Eventyr. Forhistorien - Idé og Form - Sprog og Stil*, anden, gennemsete Udgave, 1943.

F.J. Billeskov Jansen: *Danmarks Digtekunst* I-III, 1944-58.

Knud Jensenius: *Dansk Litteraturhistorie*, 1947.

Henning Fenger: *Georg Brandes' læreår. Læsning Ideer Smag Kritik. 1857-1872*, 1955.

Johan Fjord Jensen: *Turgenjev i dansk åndsliv. Studier i dansk romankunst 1870-1900*, 1961.

Erik Lunding: "Muligheden for konstituering af nye "epokale" enheder i det 19. århundredes litteratur" i:

Den fjerde internationale studiekonference i nordisk litteratur. Aarhus Universitet 14.-19. august 1962. (Stencileret).

Mogens Brøndsted og Sven Møller Kristensen: *Danmarks litteratur*, 1963.

P.H. Traustedt (red.): *Dansk litteratur historie* I-IV, 1964-66.

Søren Baggesen: *Den blicherske novelle*, 1965.

Emil Frederiksen: *Dante*, 1965.

Jørgen E. Tiemroth: *Dansk litteratur. Fra runepoesi til modernisme*, 1965.

Erik M. Christensen: "Guldalderen som idéhistorisk periode: H.C. Ørsteds optimistiske dualisme" i: *Guldalderstudier. Festskrift til* Gustav Albeck *den 5. juni 1966*, 1966.

Aage Henriksen: "Elskov og semantik" i: *Vindrosen*, nr. 5, redigeret af Niels Barfoed og Torben Brostrøm, 1966.

Sven Møller Kristensen: *Den dobbelte Eros. Studier i den danske romantik*, 1966.

Kjeld Elkjær og Per Krarup: *Danmark og Antiken. Bibliografi over danske hjælpemidler til studiet af den klassiske oldtid*, 2. udgave ved Kjeld Elkjær og Georg Mondrup, 1968.

Erik Lunding: "Biedermeier og romantismen" i: *Kritik. Tidsskrift for litteratur forskning undervisning*, nr. 7, redigeret af Aage Henriksen og Johan Fjord Jensen, 1968.

Aage Lærke Hansen: "Fra dannelsesroman til udviklingsroman" i: *Kritik. Tidsskrift for litteratur forskning undervisning*, nr. 8, redigeret af Aage Henriksen og Johan Fjord Jensen, 1968.

Erik Aschengreen: *Engang den mest spillede. Studier i Eugène Scribes teater i Frankrig og Danmark*, 1969.

Knud Wentzel: *Fortolkning og Skæbne. Otte danske romaner fra romantismen og naturalismen*, 1970.

Friedrich Schlegel: *Kritische Schriften*, hg. von Wolfdietrich Rasch, 3. Auflage, Darmstadt, 1971.

Jens Kr. Andersen og Leif Emerek: *Aladdin-Noureddin traditionen i det 19. århundrede. Bidrag til en strukturel litteraturhistorie*, 1972.

Th. Borup Jensen og K.E. Bugge (red.): *Salmen som lovsang og litteratur* I-II, 1972.

Christian Jackson: "Balzac i Danmark i det nittende århundrede" i: *Danske Studier*, 1972, udgivet af Aage Hansen, Erik Dal, Iver Kjær.

Leif Emerek: "Romantismen i Danmark!" I-II i: *Danske Studier*, 1974 og 1975, udgivet af Erik Dal og Iver Kjær.

Kai Møller Nielsen: *Homeroversættelser og Heksameterdigte. Linjer gennem den danske litteraturs historie*, 1974.

Aage Henriksen, Erik A. Nielsen og Knud Wentzel: *Ideologihistorie I. Organismetænkningen i dansk litteratur 1770-1870*, 1975.

Claes Kastholm Hansen: *Den kontrollerede virkelighed. Virkelighedsproblemet i den litterære kritik og den nye danske roman i perioden 1830-1840*, 1976.

Jørgen Erik Nielsen: *Den samtidige engelske litteratur og Danmark 1800-1840* I-II, 1976-77.

P.H. Traustedt (red.): *Dansk litteratur historie* I-VI. Ny, udvidet udgave, 1976-77.

Keld Zeruneith: "Dannelsesromanens metode, resultater fra et undervisningsforløb" i: *Kritik. Tidsskrift for litteratur forskning undervisning*, nr. 38, redigeret af Erik A. Nielsen og Per Øhrgaard, 1976.

Torben Frische: *Dansk litteratur i gymnasiet 1910-71. Forvaltningen af den lærde skoles dannelse belyst ved en statistisk undersøgelse af litteraturundervisningens tekstgrundlag*, 1977.

Anders Malling: *Dansk salmehistorie*, bd. VIII: *Salmebøgerne*, 1978.

Johan Fjord Jensen: "Efter guldalderkonstruktionens sammenbrud" i: *Litteratur og Historie*, redigeret af

Poul Behrendt m.fl., 1979.

John Chr. Jørgensen: *Den sande kunst. Studier i dansk 1800-tals realisme. Poul Møller. Hans Egede Schack. Georg Brandes. Herman Bang*, 1980.

Kjøbenhavns flyvende Post, No. 8, redigeret af J.L. Heiberg, 28.1.1828. Fotografisk optryk med efterskrift og registre ved Uffe Andreasen, I-IV, 1980-84.

Thomas Jensen og Carsten Nicolaisen (red.): *Udviklingsromanen - en genres historie*, 1982.

Mogens Brøndsted (red.): *Kortprosa i Norden. Fra H.C. Andersens eventyr til den moderne novelle*, 1983.

Søren Kaspersen m.fl.: *Dansk litteraturhistorie* I-IX, 1983-85.

Flemming Lundgreen-Nielsen: "Sjælens natside. Det ubevidste i dansk romantik" i: *Kaos og Kosmos. Studier i europæisk romantik*, redigeret af Hans Boll-Johansen og Flemming Lundgreen-Nielsen, 1989.

Kasper Monrad: *Hverdagsbilleder. Dansk Guldalder - Kunstnerne og deres vilkår*, 1989.

Hans Kuhn: *Defining a Nation in Song. Danish patriotic songs in songbooks of the period 1832-1870*, 1990.

Flemming Conrad: "Konkurrencen 1818 om en dansk nationalsang" i: *Dansk Identitetshistorie*, bd. II, redigeret af Ole Feldbæk, 1991.

Carl Henrik Koch: *Kierkegaard og "Det interessante". En studie i en æstetisk kategori*, 1992.

Klaus P. Mortensen: *Himmelstormerne. En linje i dansk naturdigtning*, 1993.

Jens Kr. Andersen: *Fire Horats-studier. Om den horatsiske verssatire og Danmark*, 1994.

Dansk litteraturs kanon. Skønlitteraturen i skolen, udg. af Undervisningsministeriet, 1994.

Jette Lundbo Levy m.fl.: *Litteratur-historier*, 1994.

Jens Kr. Andersen: *Bellman og de danske guldalderdigtere. En studie i litterær reception*, 1996.

Flemming Conrad: *Smagen og det nationale. Studier i dansk litteraturhistorieskrivning 1800-1861*, 1996.

Keld B. Jessen m.fl. (red.): *Dansk litteratur fra runer til graffiti*, 4. udgave, 1996.

Sune Auken: *Eftermæle. En studie i den danske dødedigtning fra Anders Arrebo til Søren Ulrik Thomsen*, 1998.

Flemming Conrad